پښتو رپورتاژ ابتداء اؤ ارتقاء

The Beginning and Evolution of Pashto Reportage

ډاکټر زبیر حسرت*

Abstract:

Reportage is one the popular genres of Pashto Literature and had lexical roots in French literature. The writer of this paper has extensively discussed the beginning and evolution of the Reportage. Moreover, the author has compared the technical aspects of Reportage with travelogue, Novel, Drama, Diary, Autobiography and short story. The writer of this paper has presented the complete sketch of the Reportage with the special reference to the Pashto Literature.

Keywords: Reportage, Pashto Literature, Drama, Novel, Short Story, Travelogue.

رپورتاژ (Reportage) دَ فرانسیسي ژبې لفظ دی چې اخبار نویس یعني صحافي ئې اخبار کښې دَ یوې واقعې دَ خبر په طور چاپ کوي، رپورټر خپل رپورټ کښې دَ خپل سیاق و سباق په چوکاټ کښې دننه فقط خبر سره غرض لري اؤ سپوائي خبرې اترې یا خپل ما في الضمیر اؤ خپل احساسات و جذبات پکښې نه بیانولی اؤ نه شاملولی شي ولې دغه خبر یا رپورټ چې بیا دَ صحافي نه دَ ادیب قلم ته راشي نو هغه چې واقعه څنګه لیدلې کتلې اؤ محسوس کړې وي نو دَ خپلو احساساتو اؤ جذباتو دَ څرګندؤلو سره چې هغه دَ وقوعې بیان کوي نو دَ هغه دَ اظهار پیرایه شاعرانه، ادیبانه، عالمانه، سنسي خېزه، ډرامائي، افسانوي اؤ شګفته خوش ګواره تکلي انداز کښې وي اؤ دا ټول توکي دَ رپورتاژ په خېته کښې ډېر په اسانۍ سره ځائېدی شي ځکه چې نن سبا تخیّلي رپورتاژونه اؤ سفرنامې هم لیکلی شي.

په (اکسفورډ ایډوانس لرنرز ډکشنري) (Oxford advance learners dictionary) کښې دَ رپورتاژ په حقله لیکلي شوي دي چې:

"Typical style of reporting is reportage (1).

یعنې (مخصوص انداز "اسلوب" کښې رپورټنګ، رپورتاژ دی).

دغه رنګ په (وېبسټر نیو ورلډ ډکشنري اَف دي امریکانا لېنګوېج) کښې دَ "رپورټېج" دا تعریف لیکلی شوی دی.

"Written reports, articles etc that deal with current events in a journalistic manner". (2)

یعنې لیکلي شوي رپورټونه یا مضامین (مقالې) تازه ترینو واقعاتو سره په صحافتي رنګ کښې پېش

---

* Chairmain, Department of Pashto, Govt Post graduate College,Sawabi

کؤل.

په "میریام ویبسټر" کښې دَ رپورتاژ دا تعریف شوی دی چې:

"The reporting of news, for the press and the broadcast media. Factual presentation in a book or other text, especially when this adopts a genoralistic style".(3)

"دَ خبرونو رپورټنګ دَ پرېس یا دَ نښغ په نښغه خورؤنو اؤ دَ حقائقو بیانؤل دَ کتاب په شکل کښې خصوصاً چې یو صحافتي انداز پکښې خپل کړی شوی وي".

په "ډکشنري. کام" کښې ئې دا تعریف شوی دی:

"A written account of an act, event, history, etc., based on direct observation or on thorough research and documentation".(4)

"دَ یو عمل، دَ یوې واقعې یا دَ یو تاریخي واقعې تحریري شکل چې نښغ په نښغه په یوه مشاهده یا په ژوَر تحقیق اډانه وي".

ډاکټر رفیق حسېن لیکلي دي چې:

"رپورتاژ ایک صنف ادب ہے جس میں موضوعیت کو زیادہ دخل ہے مگر ایسا نہیں کہ اس سے معروضیت ہوتی ہی نہیں۔ رپورتاژ مزے لے لے کر تحریر ہوتا ہے۔ رپورتاژ مختصر افسانے کی ایک قسم ہے جو اس کے تحت آتی ہے لیکن قدرے مختلف ہوتی ہے مگر کوئی بنیادی فرق نہیں ہوتا"(5)

علي سردار جعفري لیکلي دي چې:

"رپورتاژ صحافت اور افسانے کی درمیانی کڑی ہے اور اس سے ہمارے ادب کو بے انتہا فائدہ پہنچ سکتا ہے۔ ترقی پسند تحریک کی نوعیت کو دیکھتے ہوئے یہ محسوس کرتا ہوں کہ رپورتاژ ہمارے مقاصد کے لیے بہت ضروری ہے۔ اس کے ذریعے ہم بڑے بڑے کام کر سکتے ہیں"(6)

قرۃ العېن حېدر صاحبه لیکي چې:

"رپورتاژ آنکھوں دیکھے حال کی وہ شکل ہے جس میں مصنف کی جذباتی شمولیت ابتدا تا انتہا نمایاں ہو"(7)

عبدالعزیز خالد لیکلي دي چې:

"رپورتاژ کا بنیادی اُصول یا تقاضا واقع کی صداقت مصنف کا بذاتِ خود ملوث یا شاہد ہونا واقعہ کا مرکزی نقطہ سماجی، تہذیبی یا سیاسی اہمیت کا حامل اور کردار خاکہ نگاری اور محاکات پر دسترس ہو"(8)

ډاکټر اعجاز حسېن لیکلي دي چې:

"رپورتاژ کا تیار کرنا ایسا مشکل کام ہے جس کے لیے فنکار کے دِماغ کی ضرورت ہے۔ اس کو مؤرخ کا حکم، ادیب کا دِماغ اور مصوّر کی نظر چاہیئے"(9)

پروفېسر شمیم احمد لیکلي دي چې:

"اس صنف کو رپورٹ اور صحافت سے اس کا فن ہی علیحدہ کرتا ہے۔ اس کا موضوع اگرچہ بڑی حد تک صحافتی ہے لیکن فن قطعی ادبی ہے۔ یہ ایک ایسی صنف ہے جس میں جاریت اور داخلیت کا حسین امتزاج ہوتا ہے۔ وہ ایک دوسرے سے شیر وشکر ہوتی ہیں اور دونوں ہی اس صنف کے معیار کا تعین کرنے کی ذمہ دار ہوتی ہیں۔" (10)

پروفېسر خاطر غزنوي لیکلي دي چې:

"صحافت محض واقعہ کا بیان ہے جبکہ واقعات میں معنویت و گہرائی پیدا کرنا اور اسے اہمیت بخشنا رپورتاژ کا کام ہے۔ رپورتاژ کے لیے مشاہدہ اوّلین اور لازمی عنصر ہے تاہم سب سے اہم چیز خارجیت سے داخلیت کی طرف رجحان ہے۔ اور یہی رجحان اسے صحافت تاریخ سفرنامے، افسانے اور ناول سے جدا کرتا ہے" (11)

رپورتاژ: "سفرنامے سے سفر منہا کر کے سامنے کی دیکھی ہوئی حقیقت اور صورتِ واقعہ کو ادبی صورت دے دی جائے تو اس قسم کی رپورٹ کو اصطلاحاً رپورتاژ کہتے ہیں۔ اخبار کا واقعہ، جلسے کا آنکھوں دیکھا حال اور منظر کی رپورٹ رپورتاژ کی ابتدائی صورتیں شمار کی گئی ہیں۔ ڈاکٹر اعجاز حسین کے خیال میں یہ صنف اُردو ہی میں نہیں دنیا میں بھی اپنی خصوصیات کے لحاظ سے تازہ وارد ہے۔ رپورتاژ کو دوسری جنگِ عظیم کے دوران ایک نئی صنفِ نثر کے طور پر اُردو میں متعارف کرایا گیا تھا اور چند اعلیٰ درجے کے ادیبوں نے اپنی عمدہ تخلیق کاری سے اپنے پاؤں جمانے میں مدد دی۔ چنانچہ اب یہ صنفِ نثر نہ صرف ادبی تقاضوں کو پورا کرتی ہے بلکہ جذبات واحساسات اور واقعات ومشاہدات پر ردّعمل اور تاثر کی مختلف النّوع کیفیات بھی سامنے لا رہی ہے"۔

وړاندې لیکي چې:

"اصطلاحی لحاظ سے اُردو میں رپورتاژ کو سب سے پہلے کرشن چندر نے متعارف کرایا تھا۔ انہوں نے ہی اس صنف کے لیے رپورتاژ کا اصطلاحی نام تجویز کیا جسے پہلے حیرت سے سنا گیا بعد میں انگریزی لفظ "ری پورٹیج" کا اُردو متبادل سمجھ کر قبول کر لیا گیا" (12)

ابراہیم جلیس (متوفی 1977ء) نے اس کے لیے "رپورتاج" استعمال کیا لیکن یہ قبولِ عام حاصل نہ کر سکا۔ اُردو نثر کے پس منظر کا جائزہ لیں تو محمد حسین آزادؔ، فرحت اللہ بیگ اور خواجہ حسن نظامی کے بعض مضامین میں اس صنف کے آثار مل جاتے ہیں۔ ان ادبا نے متخیلہ ادبی اور تہذیبی محفلیں آراستہ کیں اور احوال کو "آنکھوں دیکھا" بتا کر رپورتاژ کا تاثر پیدا کیا۔ فرحت اللہ بیگ کا معرکتہ الآرا مضمون "پھول والوں کی سیر" چند داخلی خصوصیات کی بنا پر اوّل درجے کا رپورتاژ کہلانے کا مستحق ہے لیکن جن کیمیائی عناصر سے کام لے کر کرشن چندر نے "پودے" میں جاذبیت پیدا کی تھی وہ "پھول والوں کی سیر" میں نظر نہیں آتی۔ فرحت اللہ

بیگ نے یہ مضمون اپنے ذہن کی اپج سے اختراع کیا تھا لیکن کرشن چندر کے سامنے اس صنف کے مغربی نمونے بھی تھے اور اسے بطور صنف بھی مغرب ہی سے بر آمد کیا گیا تھا۔ چنانچہ کرشن چندر کو اُردو کا پہلا رپور تاژ نگار اور "پودے" کو پہلا باقاعدہ اور فنی لحاظ سے پختہ رپور تاژ تسلیم کرنا مناسب ہے" (13)

"رپور تاژ کا فن ارتقا کے ابتدائی مراحل میں ہے۔ اس صنف میں وقت کے قدم کو زمانہ حال کے نقطے پر قائم رکھنا پڑتا ہے اور ناول یا افسانے کی طرح اس میں تخلیق کا منطقی دائرہ مکمل نہیں ہوتا۔ اس کا داخلی حسن واقعاتی صداقت اور بیانیہ کے اسلوب میں ہے اور متخیلہ کے استعمال کے مواقع نسبتاً محدود ہیں۔ یہی وجہ ہے کہ معدودے چند مصنفین نے اسے محدود پیمانے پر فنکارانہ طور پر استعمال کیا اور اس صنف میں زیادہ تخلیقی ثمرات حاصل نہیں ہوئے" (14)

دَ اولسي جرګې مشرانو پوهانو دَ رپورتاژ تعریف دا رنګ کړی دی چې:

"رپورتاژ مسلسل مشاهدات وي، ژبه کښې ئې لطافت اؤ رنګیني وي چې که ډېر هم اوږد شي ولې په لوستو یا اورېدو ئې اورېدونکي یا لوستونکي نه تنګېږي. رپورتاژ کښې داسې الفاظ استعمالول نه دي پکار چې کراهت پېدا کوي" (15).

رپورتاژ اؤ روداد:

په روداد اؤ رپورتاژ کښې هم ډېر فرق دی. دَ اولسي ادبي جرګې پوهانو چې دَ جرګې په تنقیدي اجلاسونو کښې وخت په وخت دَ رودادونو په حقله کومې کوټلې اؤ دَ کار خبرې کړې دي هغه دلته لیکم چې دَ روداد تعریف ترې ښها طرح واضحه شي:

- ❖ دَ روداد متبادل توری (ټکی) پښتو کښې نشته. دا هم لکه دَ افسانې یا مقالې ځان له بیل تکنیك لري.
- ❖ دَ روداد زړه ډېر ورکوتی وي، هغه دَ اصلي واقعاتو نه علاوه نورې خبرې نه شي زغملې.
- ❖ دَ روداد ژبه ښه ادبي اؤ معیاري پکار ده. دَ مختلفو کسانو خبرې پکښې تسلسل سره لیکل پکار دي.
- ❖ روداد لیکونکي له پکار دي چې دَ نوټس (Notes) اخستو په وخت ټولو اهمو خبرو ته پام کوي اؤ خپلې خبرې هم نه هېروي. داسې بې غوری کښې اکثر له روداد لیکونکي خپلې خبرې نیمګړې پاتې شي.
- ❖ روداد کښې دَ مختلفو شعرونو نه (که دغه شعرونه په روداد کښې وئیلی شوي وي) لیکلو خوند اؤ رنګیني پېدا کېدی شي اؤ دا دَ روداد جدت دی خو روداد لیکونکي له نه دي پکار چې هغه په روداد کښې دَ خوند، رنګینی اؤ جدت دَ پاره له ځانه څه کمی زیاتی وکړي. دا دَ

روداد عیب دی اؤ دې سره دَ روداد مقصد مجروحیږي.

- ❖ روداد کښې ډېرې خبرې په خپلو مختصرو خو جامع الفاظو کښې داسې بیانول پکار دي چې دَ ویونکیو مقصد ته ترې نقصان ونه شي اؤ غیر ضروري خبرو له په روداد کښې څه اهمیت ورکؤل نه دي پکار بلکې نظر انداز کؤل ئې پکار دي.
- ❖ روداد لیکونکي ته دا اختیار نشته چې هغه په خپل طبیعت په روداد کښې هغه خبرې ولیکي کومې چې هغه ته درستې ښکاري اؤ هغه ونه لیکي کومې چې دَ هغه په خیال غلطې وي.
- ❖ روداد لیکونکي له دَ اجلاس کارروایۍ کښې مداخلت نه دي کؤل پکار اؤ کوم بحثونه یا فیصلې چې دَ اجلاس په وخت کښې شوې وي هغه پوره پوره ولیکي.
- ❖ روداد کله ډائریکټ سپیچ (Direct speech) یا اِن ډائریکټ سپیچ (Indirect speech) کښې لیکلی شي اؤ دا دَ روداد حُسن دی"(16)

دَ دې برعکس رپورتاژ کښې هغه ټول عیبونه په خاصیتونو بدلیږي څه چې رودادنګارۍ کښې بد ګڼلی شي نو هغه رپورتاژ کښې خوبۍ دي. روداد دَ یو اجلاس کېدی شي چې اوس ئې خالص ادبي رنګ اؤ دَ ادبي صنف حېثیت خپل کړی دی اؤ رپورتاژ که هر څو ادبي صنف دی اؤ دَ اجلاس نه دَ یوې واقعې، یو سفر، یوې مخ کتنې دَ مشرانو دَ ورځې په مختلفو هیئتونو کښې لیکلی شي هغې کښې دَ مختصر اؤ طویل څه قید نشته اؤ لیکونکی پکښې په ازاد مټ دَ خپل زړه براس وېستلی شي اؤ هر هغه څه لیکلی شي چې دَ ده احساسات اؤ جذبات پکښې شاملېدی شي اؤ دَ ده ضمیر ئې ده له دَ لیکلو اجازت ورکؤلی شي. دې کښې رپورتاژ لیکونکی دَ خپل زړه خبرې کوي اؤ دَ خپل ذهني استعداد مطابق متلونه، ټپې، شعرونه اؤ نور داسې اقوال، دَ قراٰن ایاتونه اؤ احادیث راوړی شي چې دَ ده دَ موضوع سره متعلق وي. دَ رپورتاژ دَ پاره بیانیه انداز، مکالماتي انداز، نیغ په نیغه، بالواسطه یا بلاواسطه دَ ماحول مطابق دَ خپلو احساساتو اؤ جذباتو سره سم لیکلی شي.

رپورتاژ اؤ سفرنامه

"دَ نثر کوم صنف چې رپورتاژ ته ډېر نزدې دی هغه سفرنامه ده. هم دا وجه ده چې څه سفرنامې رپورتاژ اؤ څه رپورتاژونه سفرنامې ګڼلی شي. دَ یو معیاري رپورتاژ لیکلو دَ پاره سفر لازمي شرط خو نه دی ولې چرته اؤ کله هم چې رپورتاژ لیکلی شوی دی هغې کښې دَ سفر عنصر شامل شوی دی. فرانسیسي رپورتاژ لیکونکي وي اؤ که دَ برطانیې دَ جنګونو خبر ورکونکي رپورټران ټولو خپل رپورتاژ دَ خپل ښار، وطن اؤ دَ علاقې نه لرې دَ جنګ په محاذ دَ سفر په حالت کښې یا فوجي بارکونو اؤ خندقونو کښې لیکلي اؤ رالېږلي دي. هنګامي تاثرات عموماً دَ هنګامو تر مینځه لیکلی شوي اؤ مرتب شوي دي اؤ هنګامي فسادونه جنګونه زیات تره دَ کور نه بهر پېښیږي.

سفرنامه دَ یو اُوږد ناول په شان ډېر حالات، واقعات اؤ کردارونه لري اؤ دَ یو ځائې یا وطن ژبې، رنګ

نسل، مذهب، رسمونو رواجونو خاورې او خلقو دَ مخصوصو رويّو ښې بدې خبرې کوي. دَ دې په ضد رپورتاژ دَ پاره لکه چې ووئيلى شو سفر شرط نه دى خو دَ يوې واقعې، ادبي دستورې، څه خاص قامي ورځې دَ يو لوئې شاعر اديب په درناوي کښې دَ شوي پروګرام دَ سترګو ليدلى کتلى حال په خپله مخصوصه ژبه او ادبي پېرايه کښې بيانېږي"(١٧).

رپورتاژ او ناول

ناول دَ يو مخصوص دور قيصه وي يا دَ يو خاص شخصيت دَ ژوند ټول رنګونه لري. په ناول کښې دَ زمان او مکان پابندي هم ضروري نه ده. په دې کښې دَ پېړو او براعظمونو وسعتونه هم داخلېدى شي او دَ تخيل په زور پکښې نوي نوي او ګڼ شمېر کردارونه هم پکښې ځائې موندى شي. دَ ناول او رپورتاژ بېخي ځان ځان له دنياګانې دي. په سفر نامه او رپورتاژ کښې يو شان والى دَ زيات نزديکت په وجه لټولى شي چې دَ دواړو صنفونو تعلق دَ ادب هغه برخې سره دى کوم چې دستاويزي حقيقت او واقعيت سره تړون لري يعني سوانح عمري، ډائري، خاکه نګاري او سفرنامه وغېره.

په دې حواله دَ رپورتاژ او ناول موازنه دَ حقيقت او فکشن (ډرامه، ناول، ناولټ، افسانه او لنډه اوږده قيصې) موازنه شي. دَ نثر په تخليقي افسانوي صنفونو کښې ناول ډېر جامعيت غواړي. دَ لوئې ناول دَ پاره دَ ټول ژوند رياضت، مطالعه، مشاهده، دَ موضوع تاريخي او جغرافيائي پس منظر نه خبرېدل ډېر ضروري وي. دَ دې دَ پاره دَ زوروري قيصې موجودګي اولنى شرط دى. قيصه په ليکونکي ناول ليکي او دَ دې قيصې دَ پاره دَ يو ګټور او مربوط پلاټ ضرورت وي. دا قيصه دَ کردارونو، منظرونو او مکالمو (خبرو اترو) په توسط مخ په وړاندې ځي او ليکونکى خپله قيصه په هره زمانه کښې اډانه کؤلى شي. ما فوق الفطرت کردارونه پکښې هم معارفي کؤلى شي – بل خوا رپورتاژ ليکونکي ته دا سهولتونه او اسانۍ نه وي. ځکه چې هغه دَ حقيقت دَ پولې نه ښکته نه شي راکوزېدى (18).

رپورتاژ او خودنوشت

رپورتاژ او خودنوشت سوانح او ځان پېښنې(Autobiography)کښې ډېر قدرونه مشترك دي بلکې تر ډېره حده رپورتاژ دَ جزو او کل دَ فرق سره دَ خود نوشت او په ځان پېښنې يوه ټوکړه وي. دَ دواړو اصنافو تعلق دَ واقعاتي ادب سره دى. په دواړو کښې دَ افسانوي ادب ګنجائش دَ کم نه کم دى. دَ دواړو مشترکه قدرونه تاريخي صداقت او راست بازي خيال کؤلى شي.

رپورتاژ دَ يو فرد په ذاتي تجرباتو او مشاهداتو اډانه هغه ادبي ليك وي چې هغه دَ يو خاص هنګامي کېفيت دَ سفر يا دَ جنګ حالات او دَ فساد مصدقه رپورټنګ په حواله مخې ته راځي او ځان پېښني (خود نوشت) دَ يو فرد په ټول ژوند باندې خوره وي. په دې کښې دَ غېر اهم واقعاتو ذکر هم کؤل پکار وي. غېر دلچسپ تفصيلات هم بيانول پکار وي. په دې کښې فرد له دَ خپلې زندګۍ ټول واړه او لويو واقعاتو روداد بيانول پکار وي. او دَ پېدائش نه واخله دَ ژوند تر اخره ټول تفصيلات، شجره نسب، دَ

مشرانو دَ ژوند حالات، عقیدې، دَ ودونو اؤ دَ بچو خبرې اؤ دَ عشقونو معاشقو تذکره هم لیکل پکار وي دَ دې برعکس رپورتاژ دَ دومره حصې تصویر اؤ انځور وي چې دَ یو خاص مقصد دَ پاره اختیار کړې سفر کېفیت دَ تېرېدو په دوران کښې مخې ته راځي.

دَ خودنوشت اؤ رپورتاژ (رپورټنګ) دَ اعتبار قابل ګڼلی شي. په خودنوشت سوانح اؤ رپورتاژ دواړو کښې بیانیه دَ زماني اعتبار سره سلسله په وړاندې روانه وي. رپورتاژ نګار ته دَ خپلو موادو په راغونډولو کښې فني اؤ تخلیقي حق حاصل وي خو خودنوشت سوانح کښې لیکونکی دَ واقعاتو پټولو یا نظرانداز کؤلو مجاز نه وي اؤ دغسې خودنوشت دَ کم معیار بللی شي چې په کوم خودنوشت کښې چې دَ واقعاتو دَ نیمګړتیا یا دَ کمولو کوشش کړی شوی وي.

دَ خودنوشت خصوصیت دا دی چې کوم واقعات څنګه پېښ شي نو هغه دې دَ فن یا تحقیق دَ خیال ساتلو نه بغېر پېش کړی شي. دَ خودنوشت لیکونکی دَ تخیل په زور کردار نګاري نه کوي. هغه په دې کښې دَ زېب داستان عنصر نه شاملوي. دَ دې په مقابله کښې رپورتاژ نګار نسبت په خپل مختصر لیك کښې خپل فني اؤ تخلیقي صلاحیتونه پکار راولي اؤ واقعات په خپل نظر سره ښه اؤ ښکلی کوي. خودنوشت لیکونکي عموماً دَ خپل ذات نه مرکز جوړ کړی وي اؤ مخکښې ځي. دَ هغه توجه دَ خپل داخلي کېفیاتو پله وي اؤ دَ رپورتاژ نګار نظر په خارج باندې وي. هغه دَ خارج نه داخل طرف ته سفر کوي اؤ په ځان دَ پېښو واقعاتو دَ داخل نه بهر دنیا باندې خپل نظر ساتي. سوانح نګار عموماً ټوله معاشره، تاریخ اؤ زمانه په خپل بحث کښې راولي خو دَ رپورتاژ نګار دَ نظر نه دا بحثونه اکثر بهروي.

خودنوشت سوانح تاریخ یا تذکرې ته ډېر نزدې ګڼلی شي خو دَ رپورتاژ نزدیکت دَ ادب اؤ فن سره ډېر وي. خودنوشت په ژوند کښې یو ځل دَ ژوند په اٰخري وختونو کښې لیکلی شي اؤ دَ رپورتاژ دَ واقعاتو دَ تسلسل تکرار اؤ نوعیت مطابق هر څومره لیکلی کېدی شي. دَ خودنوشت اؤ رپورتاژ دواړو دَ پاره ضروري ده چې دا دې دَ لیکونکي خپل لیکلی شوی لیك وي. خودنوشت دَ خپل ځان په حقله خپل لیك ته وائي خو چې کوم سوانح په خپل ځان نه وي په بل چا لیکلی شوی وي نو هغې ته بایوګرافي وئیلی شي. دَ هغې موازنه دَ رپورتاژ سره هېڅ معنٰی نه لري. دغسې رپورتاژ هم دَ چا بل لیك یا تصنیف نه شي کېدی. په اُردو کښې صرف یو رپورتاژ داسې دی چې هغه دَ لیکونکي نه علاوه بل چا لیکلی دی. دا رپورتاژ په کال 1936ء کښې "دَ انجمن ترقي پسند مصنفین دَ کل هند کانفرنس" په نوم ډاکټر قمر رئیس دَ اظهار اثر په قلم لیکلی وه . اظهار اثر په خپله په دې کانفرنس کښې شریك نه وه . ډاکټر قمر رئیس خپل نوټس (Notes) اؤ خپل تاثرات اظهار اثر له ورکړل اؤ دَ رپورتاژ لیکلو عرض ئې ورته وکړو اؤ دغسې هغه دغه فرمائش پوره کړو اؤ دغسې یو مفصل رپورتاژ په کتابي شکل کښې مخې ته راغلو. (پښتو کښې مونږ سره دَ دې دوه لوئې مثالونه په اولسي

ادبي جرګه اؤ دَ ساهو لیکونکیو مرکه کښې دَ رودادونو په شکل کښې موجود دي چې هر دواړو جرګو کښې دَ یو تن روداد لیکونکي دَ نوټسونو نه بل روداد لیکونکي رودادونه مکمل کړي لیکلي دي. دغه رپورټ رپورتاژ تسلیمول صحیح نه دي ځکه چې دا دَ رپورتاژ دَ تعریف په اولني شق پوره نه خېژي (19).

دَ اجمل خټك "دا زه پاګل وم" دَ پښتو ژبې اؤ ادب بهترین رپورتاژ هم دی اؤ په ځان پېښې حالات اؤ واقعات هم دي. دغه رنګ دَ باچا خان "دَ شلمې صدی، تهذیب اؤ جېل خانې" هم دَ دغې قبیلې غوره رپورتاژ دی. قلندر مومند چې دَ ابراهیم جلیس "ایک ملک دو کہانی" ترجمه: دَ یو ملك دوه قیصې په نامه کړې ده نو هغې کښې دَ ترقي پسندی، اؤ اشتراکي نظریې اؤ عقیدې کارستاني کارفرما وه. البته که قلندر مومند صاحب دَ ابراهیم جلیس مشهور رپورتاژ "جیل کی دن اور جیل کی راتیں" ترجمه کړې وی نو دا به په پښتو ژبه اؤ ادب باندې ډېر لوئې احسان هم وه اؤ دَ هغوي دَ نظریې سره سم به پښتو ته یو بل غوره رپورتاژ هم راوړېدلی وه .

سوانح دَ څه قسمه نوعیت هم کېدی شي بلکې څنګه چې شخصیت وي هم هغه شان به سوانح عمري هم وي. دَ جوش ملیح ابادي دَ "یادوں کی بارات" دَ عشق اؤ معاشقو دَ قصو نه ډك دی، نو دَ قدرت الله شهاب "شهاب نامه" دَ افسر شاهی، دَ ملازمتي سازشونو اؤ دَ تصوف اؤ روحانیاتو دَ محیر العقول وارداتونو نه معمور دی.

دَ دې په مقابله کښې رپورتاژ دَ یوې واقعې نه دَ متاثره کېدو اؤ فوراً په وجود کښې راتلونکي لیك مزاج لري. دَ دې دَ پاره څوك دَ عمر دَ تېرېدو انتظار نه شي کؤلی.

"خودنوشت سوانح عموماً دَ لویو شخصیتونو وي اؤ په دې کښې دلچسپي هم دَ دغه شخصیت دَ مقام اؤ مرتبې په وجه اخستلی شي خو دَ رپورتاژ اهمیت دَ واقعې په حواله یا دَ لیکونکي دَ اسلوب اؤ دَ لیك دَ کمال په مناسبت تسلیمولی شي. په فساداتو لیکلي شوي رپورتاژونه اکثر دَ خوني واقعاتو په وجه لوستلی شي. دَ تقسیم هند په موضوع باندې لیکلي شوي "محمود هاشمي رپورتاژ دَ ټولو نه لوئې اهمیت دَ واقعاتو دَ صداقت سره سره دَ هغه دَ منفرد اسلوب بیان دی. دغسې دَ کرشن چندر اؤ نورو ترقي پسندو رپورتاژونه دَ ترقي پسند نظریاتو په حواله دَ لوستلو څیزونه دي." (20)

خو دَ دې برعکس دَ پښتو په جدید کلاسیکي ادب کښې دَ "هغه دغه" په نامه دَ منشي احمد جان لیکلي دَ ازادی، دَ جنګ واقعات چې انګرېزانو ورته غدر (دَ غداری جنګ) وئیلو اؤ دَ مسلمانانو دَ پاره دَ هند دَ ازادی، اؤ حریت پسندی، اؤ حریت پرستی، یو وینې وینې داستان دی، ئې ډېر په چل اؤ هنر لیکلی اؤ دا شان ئې دَ انګرېز سرکار په نوکری، کښې هم خپله پښتون واله پاللې ده اؤ دَ خپل پښتون شناخت بلکې دَ پښتون قام پرستی، ثبوت ئې هم ورکړی دی.

رپورتاژ اؤ ډائري

"په رپورتاژ اؤ ذاتي ډائرۍ کښې مشترکه اړخ دا دی چې دَ دواړو اصنانو تعلق دَ واقعاتي تعلق اؤ دَ واقعاتي ادب سره دی. په دواړو کښې مرکزي کردار دَ لیکونکي خپل وي. په دواړو کښې واقعاتي صداقت لاژمي عنصر ګڼلی شي. دَ دواړو دستاویزي حېثیت مسلم دی. په دواړو کښې زماني اؤ مکاني حقیقتونه په نظر کښې ساتلی شي اؤ په دواړو کښې دَ ذاتي تأثراتو اهمیت تسلیمولی شي خو په رپورتاژ کښې دَ فوري نوعیت څه هنګامي واقعه بنیاد ګرځولی شي ولې په ډائري کښې لیکونکی دَ خپل ټول ژوند دَ واقعاتو احاطه کؤلی شي. لیکونکی دَ خپل ژوند اهم اؤ غېر اهم واقعات تاریخ وار لیکي. دَ لیکونکي په نظر کښې عموماً دَ ډائري چاپ کؤل نه وي. ځکه نو دَ هغه قلم پوره ازادۍ اؤ بې باکۍ سره هر څه په ازاد مټ لیکي.

بل طرف ته رپورتاژ دَ سماجي اؤ ادبي نوعیت څیز دی. دې کښې لیکونکی دَ خپل ذاتي ژوند غمونه، دردونه، پرېشاني، کامیابۍ په بحث کښې نه راولي. دَ رپورتاژ زر تر زره چاپ کؤل دَ لیکونکي نظر کښې وي. هغه څه واقعه، حادثه یا کانفرنس رپورټ کؤل غواړي اؤ هغه دغه لیك په خپل فني اؤ تخلیقي نظر سینګار وي. په ډائرۍ کښې دَ اسلوب ادبیت یا دَ ښکلي والي خیال په نظر کښې نه شي ساتلی. دا بیله خبره ده چې که چرې لیکونکي لوئې ادیب وي نو هغه په خپله ذاتي ډائري کښې هم دَ خپل لیك شان اؤ اسلوب جادوګري ښائي" (21).

زما تر فهمه دې رپورتاژ دَ ادبي اهمیت حامل لاژمي وي. دَ ډائرۍ دَ پاره داسې قسمه شرطونه اهمیت نه لري. په ذاتي ډائرۍ کښې هر قسمه خبرې درج کؤلی شي لکه عشقیه وارداتونه، بې خوده خبرې، دَ ګناهونو اعتراف کؤل اؤ ښو خلقو سره دَ ظلم زیاتي کؤلو تذکرې، غرض دا چې دَ هر قسمه مواد په هر قسمه اسلوب کښې محفوظولی شي.

بل خوا رپورتاژ لیکونکي ته دومره ازادۍ حاصلې نه وي. هغه په یوه نېغه کرښه روان وي. هغه وروستو کتلی شي خو ډېر لرې تللی نه شي. دَ هغه هر دروغ نیولی کېدی شي. دَ هغې ګواهان هم موجود وي. ډائري عموماً دَ مصنف دَ مرګ نه پس چاپ کؤلی شي (مثال ئې دَ محترم ابو الکلام ازاد دَ (India wins freedom) "ازادئ هند" یا "هند ازادي غواړي" کښې هغه دېرش پاڼې یا مخونه وو چې هغه ئې سیل کړي وو اؤ وصیت ئې کړی وه چې دا دې زما له مرګه وروستو چاپ شي. اوس چې دغه متعلقه کتاب بیا چاپ شوی نو دغه دېرش مخونه یا پاڼې پکښې ځائې په ځائې خورې ورې راغلې دي ولې هغې کښې داسې څه دَ قدغن خبرې نشته چې ازاد صاحب ئې په نه چاپ کؤلو مجبور کړی وه) نو په دې وجه ډائري لیکونکي ته په خپل ژوند کښې دَ دروغو اؤ رښتیا حساب کتاب ورکؤل نه وي. هم دغه وجه ده چې بالعموم په ذاتي ډائریو کښې دَ دروغو وئیلو ګنجائش ډېر کم وي. په ذاتي ډائرۍ کښې دروغ لیکونکی اخر څوك کېدی شي. په ذاتي ډائرۍ کښې عموماً

لیکونکی دَ خپل تېر شوي ژوند یادونه محفوظ کوي. دغسې ډائري دَ سوانح حیات یو بېل اؤ بدل شکل واخلي.

په ډائرۍ کښې لیکونکی دَ خپلو دوستانو اؤ رشته دارانو ذکر کوي خو داسې نه چې هغه دَ ژوندي کردارونو په شکل کښې څرګند کړي. په ډائرۍ کښې مکالمه نګاري منظرکشي اؤ نور ډرامائي عناصر په کار نه شي راوستی. دَ ډائري لیکونکي دَ ژوند تصویرونو اؤ ژوندو مکالمو یا منظرونو اؤ کېفیاتو یا دَ سترګو لیدلو دَ حال بیانولو پابند نه وي خو رپورتاژ دَ هغې اوصافو نه بغېر رپورتاژ وئیلو قابل نه وي.

په ډائرۍ کښې غېر ضروري، غېر دلچسپې اؤ خالص نجي/ ذاتي خبرې هم درج کؤلی شي. داسې خبرې چې هغې سره عام وګړي هېڅ دلچسپي نه وي. خو په رپورتاژ کښې دَ دې خبرو ډېر خیال ساتل پکار وي چې په رپورتاژ کښې کوم تفصیلات اؤ جزئیات بیان شي نو په هغې کښې دې ادبي حسن سره سره دَ عام لوستونکي دَ دلچسپۍ هم خیال وساتلی شي. تر څو چې ډائري چاپ شوې نه وي یا دَ هغې منظر عام ته دَ راتللو اجازت مصنف یا دَ هغوي دَ کورنۍ دَ طرف نه نه وي ملاؤ شوی نو دغه مسوده خفیه ساتلی شي. دَ دې حېثیت دَ ذاتي خطونو وي خو دَ دې برعکس رپورتاژ یو داسې دستاوېز وي چې دَ عام اولس دَ امانت په طور وقتي طور سره هغوي ته په چاپي صورت کښې سپارلی شي. دَ رپورتاژ په اُوږدوالي هېڅ قدغن نه شي لګېدلی خو دَ هغې ضخامت بالعموم دَ یو معلوم حد دننه ساتلی شي ولې په ډائرۍ هم داسې قسمه قدغن نه شي لګېدی. لیکونکی خو دَ چاپ کؤلو په خیال ډائري نه لیکي ځکه نو هغه ډېرې ډائرۍ لیکي اؤ دغسې دَ ژوند یوه قیصه تیارېږي. دَ ډائرۍ دَ پاره دَ لیکونکي ادیب جوړېدل ضروري شرط نه وي خو دَ رپورتاژ لیکلو دَپاره ادیب جوړېدل لازمي شرط دی.

دا رنګ لېوني فلسفي دَ ذاتي ډائرۍ یوه فوټو کاپي ما سره خوندي ده خو هغې کښې ځینې نظمونه اؤ خبرې داسې دي چې دَ چاپ کؤلو نه دي اؤ که څوك ئې دَ چاپ کؤلو توان لري نو را دې شي چې ورله ئې ورکړم. ځان له دې ئې چاپ کړي خو دَ بهرام خان اؤ مشال خان نه به ئې دَ چاپ کؤلو اجازت ضروري وي. ولې پښتو کښې داسې ډائرۍ هم لیکلې شوي دي چې هغه ډېرو مستندو شاعرانو ادیبانو لیکلې دي لکه زما لوستونکیو به دَ نور البشر نوید په "لیکوال" مجله پېښور کښې دَ اجمل ختك دَ ډائرۍ ډېر ټوکونه لوستي وي چې په ادبي پېرایه کښې لیکلی شوي دي. ځینې ډائرۍ دَ مردان شعیب صادق سره ما په خپله لیدلې دي چې هغه کمپوز کؤلې خو لا چاپ شوې نه دي. دغه رنګ دَ ښاغلي ډاکټر اسرار یو رپورتاژ "زما ډائري" چې هغوي ورته تکل وائي دَ خپلو تکلونو مجموعه "دَ تکل په تکل" کښې ئې چاپ کړی دی یو بهترین ډائري نما رپورتاژ دی ورته وئیلی کېدی شي ځکه چې رپورتاژ کښې هم دغه څه وي څه چې دَ دغه تکل نس لري.

رپورتاژ اؤ ډرامه

ډرامه ډېر زوړ صنف دی اؤ دَ دنيا دَ هرې ژبې په ادب کښې دَ ډرامې وجود شته. ډرامه په ليك کښې ضرور موجوده وي خو په اصل کښې دا عملي طور کېږي اؤ کتونکو ته دَ ستېج له لارې وړاندې کېږي. اوس خو دَ رېډيو فلم، اؤ ټي وي له لارې ډرامې خپل يو ځان له حېثيت په خلقو منلی دی اؤ ډېر په شوق ئې اوري اؤ ګوري. په ډرامه کښې دَ مکالو، کردارونو، منظر اؤ دَ ستېج دَ لوازماتو په ذريعه قيصه يا واقعه پېش کېږي. ډرامې ډېرې اوږدې هم وي اؤ ډېرې مختصرې يو باب لرونکی اؤ دَ خاکې وغېره حجم هم دَ کوم ناول يا افسانې يا قيصې دَ ډرامې په صورت کښې ليکلی شي.
ډرامه دَ لوستو نه زياته دَ کتلو څيز دی. دَ فلم، ټېلې وژن اؤ رېډيو په ذريعه اؤ دَ ستېج په ذريعه مختلف قيصې دَ ډرامې په شکل کښې پېش کېږي. عامې ډرامې په تحريري شکل کښې يا دَ سکرپټ په صورت کښې زياتې ژوندۍ اؤ اثر لرونکي په نظر راځي خو دَ لويو اديبانو ډرامې دَ ستېج نه بهر په کتاب کښې هم خپل وجود لري. په دې کښې ادبي حسن اؤ ډرامائي کېف دومره زيات وي چې په لوستو کښې ترې هم دَ کتلو خوند سړی اخستی شي. اؤ هغه منظرونه ئې تر سترګو کېږي اؤ په زړه اؤ ذهن اثر انداز اؤ نقش کېږي چې ډرامه ئې لري. دې لړ کښې اوس زمونږ باچا خان پوهنتون کښې چې دَ پېښور رېډيو سره څنګ کښې دَ "پيس کاروان قدم په قدم" (NGO) ستېج ډرامه ډېره موده له خوبه راولټوله نو په نامتو ډرامه نګار ښاغلي نور البشر نويد ئې ډېرې جذباتي اؤ پُراثره ډرامې تخليق کړې چې پکښې "باور" اؤ "ارمان" شاملې دي. دا کېفيت دَ لافاني ډرامه نګار شېکسپيئر په ډرامو کښې ډېر زيات په نظر راځي. دَ ټولې دنيا لوستي خلق نه صرف دَ هغه دَ ډرامو نه خبر دي بلکې هغه لولي اؤ خوند ترې اخلي اؤ که دَ چا يقين نه راځي نو په درې مياشتنۍ مجله "تاتره" پېښور کښې په قسطونو کښې چاپ شوې دَ شېکسپيئر دَ "مېکبث" ډرامې دَ قلندر مومند صاحب ترجمه لوستلی شي.
له دوي وړاندې دَ اغلې رضيه سلطانه هم دغه ډرامه دَ "مېکبتھ" په نامه په "ننګيالی" مجله پېښور کښې يو څو ټوکونه چاپ شوې وه خو بيا پوره شوې نه ده. دغه رنګ قلندر مومند صاحب خپله يوه مقاله کښې دَ دوست محمد خان کامل مومند دَ شکسپېئر دَ ډرامې "مېکبث" دَ ترجمې تذکره هم په خپلو زرينو لفظونو کښې کړې ده. زما درانه لوستونکي دَ پښتو اکېډيمۍ پېښور پوهنتون په پخوانيو مجلو "پښتو" کښې دَ شکسپېئر دَ ډرامې "دَ وينس سوداګر" ترجمه چې دَ امير المتغزلين امير حمزه خان شينواري زوي ښاغلي مراد شينواري په ازاد نظم کښې ترجمه کړې ده چې دَ 63-1962ء په شماره کښې دَ 84 مخ نه تر 94 مخ پورې لسو مخونو کښې چاپ شوې ده. کتلی اؤ لوستلی شي. دغه رنګ دَ اکېډېمۍ دَ پخواني ډائرېکټر پروفېسر محمد نواز طائر ډرامه "خوشحال خان خټك په روس کيپل هال کښې" هم لوستی شي. ياد لرل پکار دي چې هر کله ډرامه په کتابي صورت کښې

چاپ وي نو بیا خو دَ لوستلو څیز دی اؤ کله چې په سټېج ښئیلی شي نو بیا دَ کتلو شی دی.
ډرامه یو جدا فن اؤ دنیا ده. سټېج کؤل ئې تکنیك دی. سکرپټ یا تحریر دَ دې دَ پاره دَ بنیاد حېثیت لري خو دلته کښې په ابتدا کښې سکرپټ له زیات اهمیت نه دی ورکړی شوی اؤ ډرامه نګاران په منشي یادېږي چې په فرمائش دَ هر قسمه ډرامو لیکلو استعداد لري خو روستو دَ ډرامه نګارانو حېثیت اؤ اهمیت ومنلی شو. دَ ډرامې اؤ رپورتاژ په خپلو کښې څه موازنه اؤ مقابله نشته ځکه چې ډرامه دَ افسانوي ادب اؤ رپورتاژ دَ واقعاتي ادب حصه ده چونکې په ډرامه کښې دَ قیصې عنصر غالب وي. دَ دې وجې نه دَ دې موازنه مونږ دَ نورو افسانوي صنفونو لکه ناول، افسانې وغېره سره کؤلی شو البته یو صفت داسې دی چې په ډرامه اؤ رپورتاژ کښې مشترك قدر لري اؤ هغه دی لفظي تصوّر.
ډرامه لیکونکي ته ډرامائي وسائل یعني سټېج، مائېك، پردو وغېره سهولتونه میسروي اؤ رپورتاژ نګار دا ټول کارونه صرف دَ لیکلي لوستلي لفظونو په ذریعه کوي اؤ صرف دَ لفظونو په ذریعه دَ منظرونو تصویرکشي کؤل ډېر ګران کار دی اؤ هم دغه ګران اؤ دَ کړان کار رپورتاژ کوونکي ته کؤل پکار وي. په ډرامه اؤ رپورتاژ کښې دَ کردارونو اؤ مکالماتو قدر مشترك درجه لري. دلته هم دغه صورت حال وي چې ډرامه نګار خپل کردارونه په مختلفو رنګونو، مخونو اؤ لباسونو کښې مخې ته راولي خو دغه کار رپورتاژ نګار له دَ خپل تحریر په ذریعه کؤل وي اؤ هم دا دَ ده هُنر ګڼلی شي چې دَ څو الفاظو په استعمال داسې پېکر وتراشي چې هغه دَ ژوندي کردارونو نه هم مضبوط اؤ ژوندی وي.
رپورتاژ نګار اکثر په دې کښې کامیاب وي. دَ متحرکې تصویرکشي په باب کښې ډرامه، افسانې اؤ دَ ناول په مقابله کښې رپورتاژ سره ډېر جُخته ده خو په ډرامه کښې یو واضح پلاټ اؤ یو مقرر شوی پروګرام وضع شوی وي ولې دَ رپورتاژ لیکونکي واقعات په یوه نېغه کرښه روان وي خو کله کله دَ پاټلې نه هم وخوئېږي.
دَ خدائي خدمتګار تحریك 1930ء نه وړاندې چې کومې سټېج ډرامې ښاغلي عبدالاکبر خان اکبر دَ "تربور"، "تعلیم جدید، تهذیب جدید"، "خدائي خدمتګار" اؤ "جونګړه" وغېره په نامو لیکلې وې هغې کښې زماني و مکاني تقدیم و تاخیر اؤ دَ ادلون بدلون ګنجائش دَ کم نه کم وه . دغه بدلونونه به ئې دَ مکالمو یا دَ تحریر په ذریعه واضح کؤل یا دَ امیر نواز خان جلیا "درد" اؤ دَ فضل کریم دَ پېو "خدائي خدمتګار" یا دَ اسلامیه کالج پېښور په خېبر یونین هال کښې دَ ډاکټر محمد اعظم اعظم په سټېج پېش کړې ډرامې هم دغه کېفیات لري. اوس په الېکټرانك مېډیا دَ ډرامې مخې ته راتللو نه پس صورت حال مکمل بدل شوی دی اؤ په دې مېدان کښې نوي نوي تجربات کؤلی شي. دَ دې عکسي انقلاب نه پس رپورتاژ هم دَ یو عکس صنف سره مشابه کؤلی شي نو هغه دَ یو دستاوېزي پروګرام چې یو رښتوني تخلیق کار په تخلیقي افسانوي انداز کښې پېش کړی وي. په رپورتاژ کښې دَ

تاريخ اؤ حقيقت نه بې له مخ اړولو ربنتيا په صحيح رفتار خپله پاتلې باندې روان بيانولی شي. ډرامه اؤ رپورتاژ دَ يو بل نه مختلف اصناف دي خو په رپورتاژ نګارۍ کښې دَ ډرامائي اوصافو اؤ عناصرو مثلاً دَ کردار نګارۍ اؤ مکالمو (خبرو اترو) نه ښه فائده اوچتولی شي. خاص کر په رپورتاژ ليکلو کښې دَ ډرامائي تجسس (suspense) پېدا کؤلو دَ پاره دَ ډرامائي تکنيك نه کافي استفاده اخستی شي.

رپورتاژ اؤ صحافت

"رپورتاژ نګاري اؤ صحافت خپلو کښې ډېر کلك تړون لري اؤ بيا جديده مغربي رپورتاژ نګاري خو دَ صحافت نه زيږېدلې ده. په مغرب کښې خو دَ زياتره رپورتاژ ليکونکيو تعلق صحافت سره دی. صحافي اديبانو يا اديب عارضي، هنګامي اؤ جنګونو واقعې اؤ کېفيتونو باره کښې يو ذاتي تاثر دَ خپل معمول نه علاوه ليکلی دی هغه دَ اخباري رپورټ په ځائې دَ يو نوي نوم "رپورتاژ" په نامه مشهور شو. څنګه چې په صحافت اؤ رپورتاژ کښې هنګامي واقعې هم هغه شان بيانېږي اؤ دَ ليکلو نه پس دَ څه تاخير نه بغېر چاپ هم شي ځکه ځينې خلق رپورتاژ دَ صحافت حصه ګڼي اؤ زيات نه زيات وئيلی شي چې هغه صحافت چې بيا ادب شي رپورتاژ دی خو خبره صرف دومره نه ده. دَ دې غتېه وجه اؤ غټ ثبوت دا دی چې زمونږ رپورتاژ نه خو صحافتي ضرورتونو لاندې ليکلی شوي دي اؤ نه دَ دې ليکلو واله صحافيان دي. دا درسته خبره ده چې 1857ء دَ جنګ ازادۍ نه پس مقصدي اؤ ګټېه ور ادب دَ علي ګړه تحريك په وجه ادب اؤ صحافت سره وتړلی شو اؤ خالص اديبانو اؤ عالمانو زر تر زره زيات نه زيات ليکونه وکړل اؤ کتابونو سره سره دَ ادبي علمي رسالو اؤ اخبارونو په ذريعه ئې عامو خلقو ته رسول شروع کړل.

دَ ادب که صحافت سره هره رشته وي خو دا ثابته ده چې ادب کښې واقعات اؤ مشاهدې دَ صحافت په انداز اؤ نمونه نه شي وړاندې کېدی. دَ ادب واقعيت اؤ صداقت خپله اله ده. دې نه چې يوه واقعه کله رپورټ شي نو هغه صحافت نه بلکې ادب شي. دَ مېتهيو ارنلډ دا تعريف چې "ادب اؤ شعر دَ ژوند تنقيد دی" نو دا دَ شاعرۍ صداقت اؤ دَ شاعرۍ حسن سره دَ رپورتاژ په فن بيخي صحيح راځي. دَ يوې واقعې هم هغه شان نقل کؤل صحافت دی اؤ ادب هم دَ دغه واقعې دَ خپل وجود حصې جوړولو نه پس هم هغه واقعه په شاعرانه حسن و خوبۍ اؤ ادبي پېرايه کښې وړاندې کؤل ادب دی. اصل کښې دَ يوې موضوع مواد چې څه هم وي هغه اهم غېر اهم صحافيانه اؤ ادبي نه وي. اسلوب صحافيانه اؤ ادبي کېدی شي. دَ رپورتاژ حسن اؤ انفراديت هم دا دی چې يو تخليق چې ادبي اسلوب لري يوې حقيقي اؤ ربنتونې هنګامي واقعې يا حالات اؤ واقعاتو باندې ليکلی شي" (21)

زمونږ پښتنو مشرانو چې څه ليکلي دي دَ ادب حصه شوي ده. داسې هم وئيلی شو چې زمونږ رپورتاژ نګاري دَ صحافت دَ هغه خصوصياتو نه پاکه وه دَ څه په وجه چې ادب اؤ صحافت دواړه يو ځائې

کېدی نه شي. دلته رپورتاژ نګاري دَ ادب او صحافت دَ مينځ کړی، يا دَ ګټ خښته نه ده، خالص ادبي صنف دی. رپورتاژ نګاری او صحافت کښې يو بنيادي فرق دا هم دی چې صحافتي ليك دَ جذباتو او احساساتو نه خالي وي او محض يو خبر وي او رپورتاژ دَ خبر نه زيات دَ داخلي کېفيت اظهار وي. صحافت کښې دا هڅه کؤلی شي چې خبر کښې ذات او جذبه شامله نه وي. صحافتي ليك پيکه، بې رنګه او ادب نه خالي وي او رپورتاژ انداز بيان دَ دې جان وي. يعني رپورتاژ کښې صرف يو خبر نه بلکې دَ رپورتاژ نګار خپل جذباتو او احساساتو اظهار هغې کښې شامل وي. خو يو خبر يا واقعه پوره حقيقت سره بيانولو په وجه دَ صحافت او رپورتاژ دواړه خپلو کښې لږ ډېر تړون لري. په حقيقت کښې صحافت دَ يو اسلوب نوم دی او رپورتاژ يو ادبي صنف دی.

"دَ ادب او صحافت دَ يووالي مسئله په رپورتاژ کښې به وي خو اُردو ادب دې باره کښې ډېر خوش نصيب دی چې دلته دَ دواړو دَ تړون نه څه بحران نه وی پېدا شوی. مذهبي او ادبي صحافت په خپل خپل ځائې مضبوط کړی ښکاري خو دلته صحافتي اسلوب رپورتاژ نه دی متاثره کړی. رپورتاژ کښې صحافت صرف متن او مواد او زر تر زره چاپ کؤلو نه سېوا نور ادبيت باندې اثر نه دی غورځولی. دا کرېډټ زمونږ لوئې لوئې اديبانو ته ځي چې دَ رپورتاژ نګاری دننه ئې هم ادبي رنګ غالب ساتلی دی.

دوېمه دا خبره هم دَ منلو ده چې خالص صحافيانو رپورتاژ ليکلی دی نو ادبي نړی دَ دوي حېثيت نه دی تسليم کړی. دَ دې ثبوت دا دی چې زمونږ دَ ځينو صحافيانو سفرنامې اديبانو تسليم کړې دي او نه ئې رپورتاژ ته حېثيت ورکړی دی. زمونږ دَ ادب دَ رپورتاژ نګاری ذوق دَ صحافيانو وروڼو نه ډېر اوچت دی. ادب کښې په زرګونو سفري ليکونه ئې سفرنامې خو ګڼلې دي ولې رپورتاژ نګاری دَ پاره ئې سفرنامې نه ډېر زيات شرطونه لګولي دي (22).

رپورتاژ او افسانه

څنګه چې رپورتاژ او سفرنامه يو شان والی لري او ځينې سفرنامې رپورتاژ ګڼلی شي داسې رپورتاژ او افسانې هم يو بل سره ګډ وډ کړی شوي دي خو دَ افسانې اوږدوالي، حجم او دَ مجازيت په موجودګۍ کښې هم ځينې افسانې رپورتاژ ګڼلی شي. دَ دې ښکاره مثال دَ قدرت الله شهاب افسانه "اې بنی اسرائيل" ده دا مختصره افسانه هر نقاد دَ رپورتاژ په صنف کښې وراچولې ده. دا درسته ده چې دا افسانه په حقيقت مبني ده. دې کښې دَ سفر عنصر موجود دی. دې کښې ليکونکی په خپله شامل او يو مرکزي کردار دی خو دَ دې باوجود دَ دې دَ حد نه سېوا اختصار دَ دې دَ کردارونو غېر اصلي کېدو او دَ څه لوئې واقعې، حادثې يا جنګ دَ رپورټ دَ کمي په وجه دا واقعاتي يا حقيقي رپورتاژ ګڼل مشکل دي. داسې دَ نقوش افسانه نمبر 110 (نومبر 1968ء) کښې محمد طفېل دَ اشفاق احمد مختصر سفري روداد "چنګو يا چيستان" او اختر رياض الدين مختصرې سفري افسانې "هانګ

کانگ" دَ رپورتاژ په زمره کښې شامل کړي دي اؤ دليل ئې دا دی چې هغه څه چې دَ افسانې سره لږ ډېر هم نزديکت لري ما دې فهرست کښې شامل کړل.
دا درسته ده چې ادب هر صنف خپل مواد دَ حقيقي ژوند نه اخلي تر دې چې زاړه داستانونه چې مافوق الفطرت کردارونو اؤ محير العقول څيزونه پکښې هم وي، هغوي هم دَ ژوند واقعات دَ داستانونو په شکل کښې وړاندې کؤلو باندې مجبور وو. دَ انسان تخيل دومره لوړ هم نه وي، انسان اوسېږي هم په زمکه. هغه يو کردار دَ کاڼو خوړلو اؤ دَ اور پَکلو په شکل کښې نه شي وړاندې کؤلی. دَ خوراك څښاك په وخت کښې روټۍ، ترکاري (زېمنه)، وريژې، غوښه، سبزۍ، مېوه دانه، اوبه، ماسته شوملې دَ هغه دَ کردار خوراك وي.
داسې تقريباً دَ ادب دَ هر صنف اسلوب به ادبي اؤ شعري حسن لري نو ولې هغه صنف به ادبي صنف وي؟ دَ ادب دَ پاره اهمه نکته مواد اؤ متن وړاندې کؤل وي. يو طريقه براه راست وي اؤ بله طريقه بالواسطه وي. وړومبۍ طريقه کښې واقعات څنګه دي؟ چرته دي؟ په کوم شکل و صورت کښې په ادبي اسلوب کښې وړاندې کؤلی شي. داسې دوېمه طريقه کښې ژوند هم حقيقتونو اؤ مجازي رنګ اؤ اسلوب کښې وړاندې کؤلی شي. دَ ادب يو قسم کښې دَ حق دَ مشاهدې باوجود دَ باده اؤ ساغر علامتونو يا استعاره کښې بيان کؤلی شي او دوېم کښې مشاهده حق په شکل کښې داسې وړاندې کېږي چې دَ ادبي حسن دَ تحرير حصه جوړه شي. ټولو نه لوئې فرق دَ رپورتاژ اؤ افسانې تر مينځه دا دی چې افسانه کښې يوه واقعه قيصه شي خو په رپورتاژ کښې واقعه هم خپل نوم تاريخ، مقام اؤ اصل جزئيات نګارۍ سره موجوده وي. دې فرق ته دَ مجاز اؤ حقيقت فرق وئيلی شی. دَ رپورتاژ اؤ افسانې دوېم لوئې فرق دا دی چې دَ رپورتاژ کردارونه اصلي وي اؤ افسانوي کردارونه دَ ليکونکيو خپله ذهني اختراع وي. ښه وي که بد هر چا ته په خپل شکل څرګندېږي.
رپورتاژ کښې مکالمې اؤ منظرې، خاطرې، ښارونه، غرونه، لارې، کوڅې، ګودرونه، اډې، تانې، تحصيلونه، ائېرپورټونه ټول حقيقي وي خو افسانه کښې دا هر څه افسانه نګار دَ خپل ذهن نه ليکي. رپورتاژ نګار يا سفرنامه نګار که چرته دَ تخيل په ذريعه مصنوعي کردار راولي نو دَ ائېرپورټ، رېلوی سټېشن اؤ فټ پاتهـ په رش کښې ئې وړاندې کؤلی شي. هغه هم داسې صورت کښې چې څوك ګواه نه وي ګنې بيا به دَ ده دروغ نيولی کېږي اؤ غلا به ئې پيازېږي. زمونږ رپورتاژ نګارو، سفرنامه نګارو خپلو ليکونو کښې افسانوي رنګ داخل کړی دی. دَ دې لوئې مثال دَ ابراهيم جليس رپورتاژ "دو ملک ايک کہانی" چې قلندر مومند صاحب دَ "دوه ملکونه يوه قيصۍ" په نامه ترجمه کړی دی کښې ښه ښکاره ده (وړاندې ئې هم ذکرشوی دی). ابراهيم جليس څنګه چې جهاز کښې يواځې شي نو ائېر هوسټس سره ښه فضائي معاشقه کوي ځکه سياح اؤ رپورتاژ نګاران يواځې پرېښول ډېر خطرناك وي. بل پله پکښې دَ سياست اؤ تاريخ سره هم غلبه دي.

"دَ رپورتاژ اؤ افسانې يو بل فرق دا دی چې افسانه کښې يو پلاټ وي څه کښې چې واقعات دَ ليکونکي دَ ذهن مطابق مخکښې روان دي اؤ خپل فطري انجام ته رسي. دَ افسانې اختتام يو دم کېږي خو رپورتاژ دَ دې قسمه پابندو نه ازاد وي. دَ دې پلاټ دَ يوې واقعې بيانول وي او دَ خپل مقصد دَ سفر په اختتام خپل ليك چې "چرته دی؟ اؤ څنګه دی" ختم کړي؟ افسانه وحدت تأثر لري. شعوري کوشش سره افسانه الميه اؤ طربيه کېدی شي. دَ رپورتاژ انحصار صرف په اصل موادو وي. افسانه نګار خپل تخيل په کار راولي اؤ رپورتاژ دَ ليکونکي ازادي نه محدودوي. هغه دَ جهاز يا رېل دَ کيړکۍ نه بهر منظر کشۍ کښې خپل تخيل شاملؤلی شي.
رپورتاژ نګار ته فطري منظرونه، کردار نګارۍ، مکالمه نګارۍ، جذبات نګارۍ په ذېل کښې دَ افسانه نګار په شان کافي مراعات حاصل شي. که هغه وغواړي نو کرشن چندر ''لاہور سے بہرام گلہ تك'' منظر دَ افسانې په شان پېش کؤلی شي يا په "پودے" کښې دَ رېل ګاډي تفصيلات ادبي جذيات نګارۍ اؤ پوره شاعرانه صداقت سره بيانولی شي اؤ ابراهيم جليس دَ "جیل کی دن اور جیل کی راتیں" په شان دَ ژوندي کردارونو تخليق کؤلی شي. دې معاملاتو کښې رپورتاژ نګاري اؤ افسانه نګارۍ کښې ډېر نزديکت راشي. افسانه نګار خپله افسانه کښې دَ خپل ذات شاملولو نه بغېر دَ يو پلاټ، کردار، منظر يا ماحول افسانه ليکلی شي خو رپورتاژ نګار په خپله دَ خپل بيانيه انداز دَ خپلې قيصې هيرو اؤ مرکزي کردار وي. ټول واقعات دَ ده په سترګو ليدلی کتلی شي.
افسانه نګار دَ وخت اؤ مقام قبدي نه وي. هغه چې خپله قيصه کوم ځائې کوم وخت سره تړي، تړلی شي خو رپورتاژ نګار داسې نه شي کؤلی. افسانه نګار دَ پاره ضروري نه ده چې خپل شناخت وکړي خو رپورتاژ ليکونکي څه نا څه حده پورې خپله بائېو ډېټا وړاندې کوي. دَ رپورتاژ اؤ افسانې يو غټ فرق دا دی چې دَ رپورتاژ ضخامت دَ افسانې نه زيات وي. لکه چې ''*زندگی زنداں دِلی کا نام ہے*'' نومې رپورتاژ دَ ضخيم کتاب شکل کښې راغلی دی. رپورتاژ نګاري دَ جزئيات نګارۍ نه واخله تر منظر نګارۍ اؤ دَ داخل نه تر خارج اؤ دَ خارج نه تر داخل پورې سفري کېفيت اظهار هم وي ځکه اُردو کښې افسانې اؤ سفرنامې خو ډېرې دي ولې رپورتاژونه يو نيم سلو نه سېوا نه دي"(23).
سفرنامې اؤ رپورتاژ کښې چې کوم قدرونه مشترك دي هغه دا دي:

1. حقيقت اؤ واقعيت نګاري
2. غېر رسمي اغاز اؤ انجام
3. دَ يو واضح منضبط پلاټ عدم موجودګي
4. دَ واقعاتو دستاوېزي اؤ افسانوي بيان
5. دَ ليکونکي دَ خپل ليك مرکزي کردار کېدل
6. دَ خاکه نګارۍ، جذيات نګارۍ اؤ مکالمه نګارۍ مواقع پېدا کؤل اؤ ځائې په ځائې استعمالول

7. دَ وحدت تأثر موجودګي
8. دَ ژوند دَ مخصوصې دورانيې روداد، تاريخ اؤ دَ واقعاتو تذکره
9. حقيقت سره سره دَ تخيل بيان

کوم څيزونه چې سفرنامه اؤ رپورتاژ له يوه بله بيلوي هغه څه په دې ډول دي:

1. رپورتاژ دَ يوې خاص واقعې، حادثې يا جنګي حالاتو رپورتونو پورې محدود وي.
2. سفرنامه کښې سفر دَ ليك مقصد وي رپورتاژ کښې سفر محض يوه وسيله وي.
3. دَ سفرنامې اؤ رپورتاژ په حجم کښې هم فرق وي. سفرنامې دَ پاره ضخامت ضروري څيز وي اؤ رپورتاژ اوږد اؤ مختصر کېدی شي.
4. سفرنامې کښې دَ جسماني اؤ جغرافيائي سفر زيات اهميت وي اؤ رپورتاژ کښې دَ ذهني، جذباتي اؤ دَ روماني سفر دَ کېفياتو زيات اهميت وي.
5. رپورتاژ کښې يو ليکونکی بالعموم واحد متکلم صيغه استعمالولی شي بلکې خپل نوم سره خپل کردار وړاندې کؤلی شي.
6. دَ سفرنامې مقصد واضح نه وي. سفر دَ سياحت دَ پاره سفر دَ ملازمت (کاروبار) دَ پاره سفر دَ ديني اجتماع (حج اؤ عمره يا يوه مذهبي اجتماع) دَ پاره، سفر دَ هجرت دَ پاره اؤ سفر دَ ضرورت دَ پاره مقصد کېدی شي اؤ دَ دې برعکس دَ رپورتاژ مقصد دَ سفر واضح نه وي. دَ هغې سفر مقصد اؤ دورانيه معين وي اؤ دَ دې غېر معينه.
7. دَ سفرنامې دَ پاره دَ ادبي، سياسي، هنګامي واقعاتو يا جلسو رپورټونه ضروري نه دي. رپورتاژ کښې دَ مقصد سره تړليو علمي، ادبي اؤ نفسياتي کېفيتونو ذکر وي.
8. سفرنامه کښې دَ خپلو اؤ سياسي سماجي حالاتو دَ جغرافيائي تاريخ موازنه نورو ملکونو سره کؤلی شي اؤ رپورتاژ کښې دا نه وي.
9. سفرنامو کښې سفرنامه نګارانو بالعموم دَ جزئياتو خيال ساتلی دی يا ئې دَ ډېرې زياتې منظرکشۍ نه کار اخستی دی.
10. رپورتاژ کښې خبر وي خو وحدت تأثر پکښې هم وجود لري يعني څه دَ پاره چې ليکونکی تلی وه هغه پوره طور سره بيان شو که نه ؟ خو سفرنامه کښې سفر کوونکي دَ وسيع کائنات نقشه بيانوي.
11. سفرنامه کښې اوربدلې خبرې، لطيفې اؤ دَ نورو داسې ډېرو خبرو بيان وي خو رپورتاژ کښې دَ دې ګنجائش لږ تر لږه نه وي.
12. دا تأثر صحيح نه دی چې رپورتاژ دَ سفرنامې بدل شوی شکل و صورت دی يا رپورتاژ اؤ سفرنامه مور اؤ لور دي يا دوه خوېندې دي. که داسې وي نو سفرنامه نګارو به رپورتاژ هم ليکلو

اؤ رپورتاژ نګارو به سفرنامې هم لیکلې. اُردو کښې که سفرنامې څه هم ډېرې لیکلې شوي دي خو رپورتاژونه پکښې ډېر زیات نه دي لیکلي شوي. بیخي هم دغه شان پښتو ژبه اؤ ادب کښې هم دا صورتحال دی چې سفرنامې اؤ رپورتاژونه پکښې ډېر زیات نه دي لیکلي شوي اؤ دې پله پام کم راګرځولی شوی دی.

لکه چې مونږ ته معلومه ده رپورتاژ فرانسیسي لفظ دی اؤ لغوي معنیٰ ئې رپورټ ده. په اصطلاح کښې رپورتاژ دَ سترګو لیدلي حالاتو اؤ واقعاتو هغه رپورټ دی چې هر څو که په معروضي واقعاتو اډانه لري خو دَ لیکونکي تخیل اؤ دَ واقعاتو په باره کښې دَ هغه موضوعي رویه، په دغو واقعاتو کښې یو بصیرت بخښونکی معنویت اؤ یو فکر ورکونکی چاپېرچل جوړوي.

دَ 1930ء خواو شا په یورپ کښې دَ سیاست اؤ معیشت مسئلو دَ ابدي مسئلو نه زیات اهمیت پېدا کړی وه . افراط زر دَ هټلر اؤ مسولیني تباه کوونکیو ادارو، اؤ 36ء کښې دَ سپېن دَ کورني جنګ غوندې مسئلو، ادیبان دَ وقتي اؤ هنګامي مسئلو نه ډډه کؤلو ته مجبور کړل. ولې دا نه شوه کېدی چې په یوه وقتي مسئله لوئې ناول یا اوږد نظم لیکلی شوی وی. خو دا هم ممکنه نه وه چې یو ادیب دې دَ لوئې ادب په زېږولو اخته شي اؤ په ورځني سیاسي اؤ معاشي مسئلو لیکل ونه کړي یعني دَ یو ادیب دَ پاره په ورځني ستونزو لیك كؤل هم ضروري وو اؤ خپلې لیکنې له دَ ادب رنګ هم ورکؤل وو، هسې نه چې تش صحافت ترې جوړ شي. دَ دې دواړو رجحانونو دَ تېل ناتېل نه دَ رپورتاژ صنف مینځ ته راغی. دَ رپورتاژ لیکونکي په ډاګه مني چې مونږ ادب نه زېږوو بلکې خپل مشاهدات اوروو. دا وجه ده چې رپورتاژ دَ ادب باقاعده صنف نه دی ولې دا کېدی شي چې یو رپورتاژ په ځانګړې توګه دَ ادب درجه ونیسي. رپورتاژ دَ رواني زمانې سره اړیکې لري اؤ دَ ماضي اؤ مستقبل سره هېڅ پېوستون نه لري. رپورتاژ دَ تخیل، ایجاد اؤ اختراع دَ پاره نه بلکې دَ واقعاتو دَ ترتیب، تدوین اؤ څېړنې دَ پاره پکارولی شي. رپورتاژ دَ یو خبریال دَ رپورټ نه په دې بل شان دی، چې دَ یو خبریال اصلي کار پېښې بیانول دي. دَ هغوي تشریحول اؤ سپړل نه دي لېکن په رپورتاژ کښې دَ هغوي په معنوي اړخ زیات زور ورکړی کېږي. رپورتاژ هم دَ دې دَ پاره لیکلی کېږي چې کوم واقعات دَ یو سړي په مشاهده کښې راغلي دي په هغوي کښې څه سماجي یا انساني معنویت هغه ته په نظر راځي. دغه وجه ده چې په رپورتاژ کښې اصلي څیز واقعات نه دي بلکې هغه معنیٰ ده چې لیکونکي په دغو واقعاتو کښې لیدلي دي. پېښې بیانول دَ هغه معنویت لوستونکي ته دَ رسولو یوه وسیله ده. رپورتاژ نه خو په پوره ډول صحافت دی اؤ نه ادب.

ډاکټر اعجاز حسېن لیکي چې "رپورتاژ لیکونکي ادیب ته دَ ذاتي مشاهدې تر څنګه یو ډاګیزه سیاسي اؤ سماجي نقطه نظر، دَ مؤرخ قلم، دَ ادیب دماغ اؤ دَ مصورّ نظر هم پکار دی." دَ هغه په خیال "دَ کرشن چندر رپورتاژ "پودے" کښې شاو خوا هغه ټول خصوصیات تر سترګو کېږي چې دَ یو کامیاب رپورتاژ دَ پاره ضروري ګڼلی کېږي."

هسې خو که مونږ دَ جديد لفظ "رپورتاژ" نه اخوا پخوانيو نثري اثارو کښې دَ "رپورتاژ" دَ موادو لټون کوو نو اولني څرکونه اؤ درکونه ئې دَ ستر خوشحال خان خټک په "بياض" کښې لګي چې دَ هغه دَ امروزه ژوند روزنامچه يا ډائري وه اؤ څه چې به کېدل، کومو حالاتو، واقعاتو سره چې به مخ کېدو اؤ څه به ئې په زړه اؤ ذهن کښې راتلل اؤ څه به ئې محسوسول هغه به ئې په شاعرانه صداقت اؤ ادبي ديانت دغه "بياض" ته خېژول، چې وروستو دَ هغه نمسي افضل خان خټک (لکه چې وړاندې هم وئيلي شوي دي) لکه دَ تاش دَ پاڼو په خپل تاريخي دستاوېز اؤ دَ خټکو دَ کورنۍ په تاريخ "تاريخِ مرصع" کښې لړلي (ورګډ) کړي دي. "هندو کوه نامه" ترې ښاغلی حبيب الله رفيع رابيله کړې اؤ ځان له ئې د پمفلټ په شکل کښې چاپ کړې ده چې د تاراګړ د جنګ او مهم حال بيانوی د رپورتاژ صنف ته ډېره نزدې غوره نمونه ده اؤ که دَ خوشحال بابا اؤ دَ هغه له کورنۍ هم ورپسې لږ مخ په پورته خېژو نو بيا دَ بايزيد انصاري پير روښان "حالنامه" ده چې وروستو دَ هغوي معنوي شاګرد اؤ مريد علي محمد مخلص تکميل ته رسؤلې ده اؤ په هغې کښې دَ روښانيانو تفصيلي حالات اؤ واقعات بيان شوي دي. خو هر کله چې دغه "حالنامه" فارسۍ کښې ده که پښتو ته ترجمه شوه غوره رپورتاژي مواد لرونکې ترجمه به وي. دَ "دبستانِ مذاهب" ليکونکي چې خپل کتاب کښې دَ "روښانيانو حالات" (دَ راقم پښتو ترجمه کړې) بيانؤل نو دَ پير روښان يو بل معنوي شاګرد واصل روښاني سره ئې ليدل کاته شوي وو خو مونږ بيرته شلمې پېړۍ ته راګرځو اؤ دَ حضرت عبدالغفار باچا خان فخرِ افغان دَ 1930ء نه تر 1940ء اؤ بيا 1947ء دورې ته به راشو اؤ په "پښتون" هفته وار/ مياشتنۍ مجله کښې به دَ رپورټونو اؤ رپورتاژونو دَ څرکونو درکونه ولګوو څه هم که تر دغه وخته دَ "رپورتاژ" لفظ معنوي طور سره پښتو کښې نه وه رائج شوی اؤ وروستو دَ 51-1950ء نه تر 1957ء دَ انګرېزۍ له لارې اؤ بيا دَ اردو په ذريعه دَ "اولسي ادبي جرګې" لکه دَ نورو ډېرو صنفونو ورکړه ده. دَ اولسي ادبي جرګې دَ ليکونکيو سره سره بهرنيو پښتو ليکونکيو هم دې ژانر ته مکه کړه اؤ ښه ښه رپورتاژونه کښې دَ پښتو ژبې اؤ ادب په جولۍ کښې واچول چې دلته ترې دَ يو څو نامې دَ تبرك په توګه ليکم. البته دا وېنا به بې ځايه نه وي چې وليکم دَ 30-1929ء خواؤ شا ليکلی "دَ قيصه خوانۍ ګپ" اؤ خصوصاً "هغه دغه" دَ منشي احمد جان ساده نثر کښې دَ 1857ء دَ "غدر" دَ هند دَ ازادۍ بيان دَ هند په مختلفو ځايونو کښې دَ جنګ حالات اؤ واقعات بيانؤل يا خپلو زرينو لفظونو کښې دَ هغې ښکلې نقشه جوړؤل هم دَ رپورتاژ په لور اولني ګامونه دي. بيا دَ قيصه دَ خونړۍ واقعې تفصيلي رپورټونه راجمع کؤل اؤ کتابي صورت کښې چرته دَ رپورټنګ کؤلو دَ نامه نګار اؤ کله "بې نامو" چاپ کؤل هم دغه صورت حال رامخې ته کوي.

زما په خيال پښتو ژبه اؤ ادب کښې "دَ شلمې صدۍ تهذيب اؤ جېل خانې" دَ خان عبدالغفار باچا خان له ټولو زوړ اؤ پخوانی رپورتاژ دی چې (پښتون) اول دَور کښې قسط وار چاپ شوی دی.

(دَ دې برعکس حبيب الله رفيع دَ "زېري" کالنۍ ګڼه 1360 هـ ش 319 مخ کښې دَ افغانستان دَ عبدالهادي داوي تصنيف "ګل خانه" کښې دَ رپورتاژونو وړومبۍ نمونې ګڼې اؤ ليکي چې: "دا سفري رپورتاژ دَ شلمې پېړۍ دَ درېمې لسيزې له لومړيو کلونو سره اړه لري اؤ په دې توګه دا دَ پښتو لومړنۍ رپورتاژ ګڼلی شه." (دَ پروفېسر داور خان داود دَ مقالې په اساس 268 مخ) خو متأسفانه رفيع صاحب صحيح نېټه نه ده ليکلې چې مياشت اؤ کال کوم يو وو؟

دلته دَ مياشتنۍ مجله "پښتون" اتمانزۍ مرکز عاليه سردرياب (اشنغر) نه ځينې چاپ شوي سياسي، خبري، افسانوي، واقعياتي اؤ دَ تأثراتي ادبي رپورتاژونو ځينې نامې چې تفصيل ئې دغه ګڼو کښې لوستونکي لوستی شي دَ تفصيل اجمال ئې دا دی:

- ✓ دَ ضلع پېښور وړومبنۍ پولېټيکل کانفرنس (نامه نګار) پښتون اتمانزی 21 مۍ 1938ء (16 تا 19 مخونه). دَ رپورتاژونو دا سلسله په مۍ 1938ء کښې په مياشتنۍ مجله "پښتون" اتمانزۍ کښې شروع شوې وه چې اولنۍ دوه پرچې خو نه لرم البته درېم ټوك ئې په يکم جولائي 1938ء کښې چاپ دی. (ښاغلي اسرار اتل خپله پي ايچ ډي مقاله کښې دا کلونه 29-1928ء ليکلي دي (کمپوز مسوده)) حالانکه په 1928ء کښې دَ "پښتون" رسالې اجراء شوې وه.
- ✓ ما په مشرق کښې څه وليدل؟ رضا عاکف ترکي، يکم فروري 1939ء 17 مخ
- ✓ دَ فرنګيانو دَ تهذيب مظاهرې 11 اپرېل 1939ء، 10 مخ
- ✓ دَ بيکي نبي محاصره، لاله ګل محمد صاحب، 1939ء 11 مخ
- ✓ دَ قومي جرګې دوه فېصلې، 1939ء، 7 مخ
- ✓ نوې دنيا ، (ماسټر عبدالکريم خان صاحب) 1939ء، 6 مخ
- ✓ زمونږ ګرفتاري اؤ قېد ، غلام جان، 1939ء، 36 مخ
- ✓ دَ قربانۍ ګډوری، عبدالکريم خان صاحب، 11 جون 1939ء، 12 مخ
- ✓ پښتون کښې زما مضمونونه ولې نه وي؟ فخر افغان، 21 جون 1939ء، 5 مخ
- ✓ دَ شانِ هند سالنامه، (ح: چلوونکی) عبدالغفار خان، هم دغه ګڼه، 10 مخ
- ✓ ګډې وډې، په ثمارا کښې نېټه، لېونی فلسفي (غني خان) دَ طنز و مزاح په شګفته انداز کښې دَ فکاهيه کالم نګارۍ رپورتاژې نمونه، هم دغه ګڼه، 15 مخ
- ✓ مست پښتون، ميا محمد شاه صاحب خيال، 21 جون 1939ء، 25 مخ
- ✓ دَ قومي جماعتونو افسوسناك طرز عمل، فخر افغان، 11 جولائي 1939ء، 5 مخ
- ✓ پښتون مئين پښتانه ، هم دغه مأخذ ، 7 مخ
- ✓ متحده قوميت اؤ فخر افغان، خالده اديبه خانم، هم دغه مأخذ (ياد دې وي چې دَ خانم صاحبې

دا رپورتاژي ليك په څو ټوكونو مشتمل ترجمه شوی دی)

- ✓ په پښتون کښې دَ خبرونو انتظام (چ: چلوونکی) 21 جولائي 1939ء، 9 مخ
- ✓ دَ هري پور دَ جېل يوه قيصه، (چ: چلوونکی) 11 اګست 1939ء، 25 مخ
- ✓ دَ بهرنو ملکونو حالات، دَ هندوستان خبرونه اؤ دَ سرحد خبرونه تر عنوانه واړه خبرونه (رپورټونه) په خپلو لفظونو کښې وړاندې شوي دي اؤ دا قسمه رپورټونه دَ صحافتي رپورټونو په زمره کښې راځي. يكم ستمبر 1939ء، دَ 8 نه 13 مخونه
- ✓ زما خوب، زما بچي ما له راکړئ، عبدالاکبر خان اکبر، يكم ستمبر 1939ء، (اول ټوك) دَ پبلسټي افيسر سرحد نه ترجمه، 22 نومبر 1939ء
- ✓ دَ هندوستان اؤ سرحد خبرونه، سرکاري خبرونه، يكم دسمبر 1939ء دَ 12 نه 18 مخونه (دې کښې دوېم خبر دَ باچا خان دَ مشر زوئی عبدالغني خان دَ واده دی چې په 29 نومبر 1939ء شوی دی)
- ✓ دَ هندوستان دَ قومي جرګې درې پنځوسم سالانه اجلاس (اول ټوك) يكم اپرېل 1940ء (دَ 10 نه 12 مخونه)
- ✓ دَ لاهور افسوسناکه واقعه (اول دَ اپرېل 1940ء دَ 13 نه 18 مخونه)
- ✓ "پښتون" (ننګ افغاني) غلام سرور خان دَ کلاچی، "پښتون" يكم نومبر 1945ء، 21 مخ
- ✓ "دَ مېجر جنرلشاه نواز خان په خپله مقدمه کښې بيان" هفته وار "پښتون" 9 مۍ 1946ء
- ✓ "هېر به مې نه شې" (خان شېرين خدائي خدمتګار دَ شبقدر) "پښتون" 9 مۍ 1946ء، (19 تا 21 مخونه)
- ✓ "يو څو خبرونه" (اداره) اول جون 1946ء، 4 مخ، دَ صحافتي رپورټونو نمونې
- ✓ "دَ صوبائي انتخاباتو نتيجې" (اداره) "پښتون" 14 اپرېل 1946ء، (9 تا 12 مخونه) دَ صحافتي رپورټ نمونه
- ✓ "اهم اعلان" (حکيم عبدالوهاب دَ بايزو خرکي مردان) 9 جون 1946ء (22 – 23 مخونه)
- ✓ "يو څو خبرونه" اداره، 24 جون 1946ء (7 – 8 مخونه)
- ✓ "دَ کلکتې خونړی فساد" 24 اګست 1946ء (دَ 3 نه 5 مخونه)
- ✓ "دَ کنټرول نه استعفیٰ" (هم دغه ګڼه 5 مخ)
- ✓ "دَ شېخ محمد عبدالله دَ ګرفتارۍ په سلسله کښې دَ باچا خان کشمير ته تلل" (اداره) اول اکتوبر 1946ء (دا هم په صحافيانه ادب کښې دَ غوره رپورتاژ نمونه ده)
- ✓ "مسلم ليګ اؤ پاکستان" (دَ پاکستان اغاز، سر سيد پاکستان ارباب محمد اسلم خان شرر" 17 اکتوبر 1946ء (دَ غوره رپورتاژ نمونه ده)

- ✓ "کشمیر سوال نه پیدا کېږي" مزید چشم دید واقعات (دَ سترګو لیدلي کتلي حالاتو اؤ واقعاتو رپورتاژ غوره نمونه) عبدالاکبر خان اکبر "پښتون" 24 دسمبر 1946ء
- ✓ "دَ بِهار خوني فسادات اؤ باچا خان" (اداره) اول قسط 17 جنوري 1947ء، دوېم قسط 24 جنوري 1947ء (دَ صحافیانه رپورتاژ غوره نمونه ده)
- ✓ "زمونږ دَ ازاد سرحد دوره، فدا عبدالمالك دَ پړانګو، 24 جنوري 1947ء، (که په ژور نظر وکتی شي نو دا قسمه روداد نګاري اؤ رپورتاژ نګاري دَ خدائي خدمتګارۍ په سلسله کښې ښاغلیو فضل الرحیم ساقي په خپلو دریو کتابونو "ژوندون" (دَ چاپ کال نه لري)، "خدائي خدمتګار- دَ پښتنو دَ ازادۍ دَ تحریك یو مختصر تاریخ" (2012ء) باچا خان مرکز پېښور (چاپ)، اؤ "دَ صبر جنګ" 2014ء پښتونخوا مطالعاتي مرکز باچا خان پوهنتون چارسده (چاپ) کښې په ډېره احسنه طریقه ادبي پېرایه کښې په شاعرانه صداقت سره لیکلي دي خصوصاً "ژوندون" اؤ "خدائي خدمتګار" کښې دَ تیراه اؤ بنو وزیرستان دَ دورو حالات اؤ واقعات په ډېره ښه ادبي اؤ ساده ژبه کښې لیکلي شوي دي.
- ✓ دغه رنګ دَ مشر عبدالخالق خلیق صاحب "دَ ازادۍ جنګ" څه هم که دَ هغه دَ ژوند سره تړلي دَ سیاسي هلو ځلو حالات اؤ واقعات دي ولې دَ یو اهم قومي مقصد سره تعلق لري اؤ په ډېره ساده ادبي ژبه کښې دَ رپورتاژ شکل ئې خپل کړی دی. دا کتاب اول په میاشتنۍ مجله "غنچه" پېښور کښې قسط وار چاپ کېده ، بیا په اول ځل کتابي شکل کښې په مۍ 1961ء کښې چاپ شو اؤ په دوېم ځل اګست 1972ء کښې چاپ شوی دی.
- ✓ بیخي هم دغه شان دَ خپل ژوند حالات اؤ واقعات دَ رشکۍ ضلع نوښار محترم ډاکټر وارث خان کاکا په خپل کتاب دَ ازادۍ تحریك (جون 1988ء) کښې بیان کړي دي چې دَ رپورتاژ غوره نمونې پکښې تر نظره کېږي.
- ✓ هم دغه رنګ دَ عبدالاکبر خان اکبر صاحب دَ برصغیر دَ ازادۍ په جنګ کښې دَ پښتنو برخه (زما دَ ژوند سره تړلي حالات) هم چاپ شوي دي چې دَ "انجمن اصلاح الافاغنه" اؤ "خدائي خدمتګار تحریك" نه پرته پکښې هم دَ نورو ډېرو تنظیمونو جوړۀلو خو ناکامه کېدلو حالات اؤ واقعات پکښې په شخصي توګه بیان شوي دي. دَ رپورتونو ابتدائي اطلاع ده خو دَ ډاکټر سهېل احمد (دَ عبدالولي خان پوهنتون دَ باچا خان چیئر مشر) دَ وینا مطابق په اصل مسوده (چې دوي سره محفوظ ده) اؤ چاپ کتاب کښې ډېر فرق دی اؤ ډېرې لاس وهنې پکښې شوي دي. (18 نومبر 2016ء پېښور پوهنتون کښې خبرې اترې)
- ✓ "سرې غنچې" (اول چاپ 1365 هـ ش / 1986ء کابل اؤ دوېم چاپ پېښور جنوري 2014ء) دَ اجمل ختك (دَ پېښور سنټرل جېل نه دَ "ګل ختك" په نامه هاغه اوږد خط دی چې اول په رهبر کښې په

ټوکونو کښې اؤ وروستو هم په دغه نامه له افغانستانه په کتابي شکل کښې چاپ شه (زما کتاب "دَ وروستي سپرلي نرګس" (اجمل خټك) کښې ئې تفصيل موجود دی. دغه کتاب چې وړاندې نور الله اولس پال 1365 هـ ش کښې راغونډ اؤ چاپ کړی وه ، په دوېم ځل محمد صادق ژړك ترتيب کړی دی اؤ دَ پښتو ادبي غورځنګ شالکوټ (کوئټه) نه په جنوري 2014ء کښې دَ وړومبي ټوك په طور چاپ کړی دی خو دا ئې پرې چرته هم نه دي ليکلي چې دراصل دا رپورتاژ دی چې په جېل کښې پرې څه تبرېدل اؤ کوم حالات اؤ واقعات رادوڅاربدل هغه ئې دَ "ګل خټك" په نوم خط کښې خوندي کړل ځکه چې ښاغلی صادق په دې نه وه پوهه اؤ نه دَ هغه نادان دوستان په دې رسېدل چې دا رپورتاژ دی بلکې دې کتاب کښې چې دَ "خواږه تراخه " په نوم دوه ليکونه راغلي دي هغه هم رپورتاژونه دي. دغه شان دَ نوښار ادبي جرګې په حق له ليکونه اؤ دَ خوشحال بابا په مزاد دَ مشاعرې روداد هم دَ رپورتاژ يو شکل دی اؤ دَ ماسټر کريم دَ جنازې دَ سترګو ليدلی کتلی حال"دَ کور نه تر ګوره" خو بيخي دَ رپورتاژ په بڼه ليکلی شوی دی. دا اول لکه چې مخکښې ئې هم ذکر شوی دی دَ رهبر په ماسټر کريم نمبر کښې چاپ شوی وه .

- ✓ "حميد بابا دَ ماشو خېلو دی که دَ ماشوګګر؟" دَ حميد بابا مومند په ځېلی اؤ مقبرې پسې ګرځېدل هم ډېر غوره رپورتاژ دی. دَ کومو "ادبي ربړو" تذکره چې دا کتاب لري دَ اجمل صاحب دَ خصوصي نثر ليك شان غوره نمونه ده خو نيمګړې ده چې ما دَ خپل دفتر يو ملازم ته کوم کار دَ پښتونخوا دَ مطالعاتي مرکز باچا خان پوهنتون دَ پاره سپارلی وه چې کمپوز ئې کړي هغه ئې په صادق ژړك نيمګړی پېرزو کړو چې لائې پوره کړی نه وه . څه ښه ده چاپ خو شو که نيمګړی دی هم، اصل مسوده راسره پوره شکل کښې پرته ده چې دَ سمندر بابا نظم هم ورسره دی چرته خو به ئې چاپ کړم اؤ په يو بل کتاب به مې دَ "لټون اؤ سمون" نامه راشي.

دَ فرنګيانو دَ تهذيب مظاهرې دَ ګل محمد صاحب دَ نبي تحصيل صوابۍ نه، دَ دې رپورتاژ حېثيت بيانيه انداز لري خو مينځ پکښې مکالمه (ډائيلاګ) ډرامائي انداز هم خپل کړی شوی دی. دَ "پښتون" چلوونکي عبدالغفار خان باچا خان فخر افغان پرې داسې نوټ ليکلی دی:

> "مونږ په پښتون کښې دَ جېل خانې دَ مضمونونو سلسله په دې غرض شروع کړې ده چې يو خو زمونږ قام ته دا خبره معلومه شي چې په جېل خانو کښې دَ سياسي قېديانو سره دَ حکومت دَ طرف نه څه قسم سلوك کېږي؟ ځکه چې دَ ډېرو خلقو دا خيال دی چې ګني مونږ سره به په جېل خانو کښې هغه شاهانه سلوك کېږي څنګه چې دَ دنيا دَ نورو قومونو دَ سياسي قېديانو سره کېدی شي اؤ بل دَ حکومت هغه ټول واقعات دنيا ته ښکاره کړو کوم چې دَ دغه تورو تنبو (تمبو) دننه دَ خدائې دَ مخلوق سره صرف په دې ګناه کېدی شي چې دوي دَ خپل قام اؤ ملك سره مينه لري

اؤ دَ هغوي دَ بهترۍ دَ پاره کوشش کوي خو نن مونږ دنیا ته دَ دې مهذب حکومت هغه سلوك هم څرګندؤل غواړو کوم چې په کال 1930ء اؤ 1932ء کښې دَ جېل خانو نه بهر دَ خدائي خدمتګارو سره شوی دی. دَ دغې سلسلې دا وړومبنی مضمون دی چې مونږ ئې شائع کوو. امېد دی چې نور خدائي خدمتګاران هم دَ خپلو خپلو ځايونو رښتوني واقعات مونږ ته راولېږي چې دا سلسله جاري پاتې شي خو دا بيا عرض کوو چې واقعات رښتيا وي، مبالغه پکښې نه وي. (۲۴)

دَ عبدالغفار خان فخر افغان په وېنا هر خدائي خدمتګار چې دَ قلم اؤ کتاب سره ئې علاقه اؤ تړون لرلو، لیکلو وئيلو اؤ هم دغه وجه وه چې "پښتون" دَ پاره ډېر غېر معروفو اديبانو هم دَ خپل ژوند حالات اؤ واقعات (ځان پېښنې) (Autobiography)دَ رپورټونو اؤ رپورتاژونو په صورت کښې وليکل اؤ باچا خان ښه په ازاد مټ چاپ کړل. باچا خان دَ "رښتياؤ" تقاضا کؤله اؤ "رپورتاژ" کښې که څه هم ټول رښتيا وي خو ځينې وخت پکښې ليکونکی دَ قيصې خوند خوږؤلو په غرض دَ مبالغې نه هم کار اخلي اؤ وړه خبره اوږدوي.

دغه سلسله وړاندې شروع شوې وه لکه چې "دَ هري پور جېل خانه" (اول ټوك) 21 دسمبر 1938ء اؤ دوېم ټوك 11 جنوري 1939ء کښې چاپ شوي دي اؤ درېم ټول په 21 فروري 1939ء اؤ څلورم ټوك په 21 مارچ 1939ء اؤ ورپسې (نور بيا) خو دغه "نور بيا" زما سره دَ پښتون په فائېلونو کښې نشته. دا دَ ښاغلي سيد عبدالله شاه صاحب دَ مازارې ليکل دي چې دَ پښتون پاڼو محفوظ کړي دي.

دغه رنګ که مونږ دَ باچا خان "دَ شلمې صدۍ تهذيب اؤ جېل خانې" لولو يا دَ هغوي له جېل خانو نه رالېږلي خپلو يارانو دوستانو، دَ تحريك مشرانو اؤ خپلو مئينانو ته لېږلي خطونه دي چې دَ مکتوب نګارۍ سره سره دَ رپورتاژ نګارۍ هم غوره نمونې لري. بيا دَ ماسټر کريم صاحب "نننۍ دنيا" کالم نګاري هم دَ جديد رپورتاژ نګارۍ غوره نمونې لري چې په ساده سوچه پښتو ژبه دَ متلونو، محاورو اؤ امروزه ژبې سره سم به دَ پښتون په شمارو کښې شائع کېدل. بيا دَ ځينو نورو ليکونکيو لکه دَ کپتان مستعان صاحب "دَ انګرېزي تهذيب مظاهرې" 21 مۍ 1939ء يا دَ جېل خانو په لړ کښې دَ فخرِ افغان دَ خصوصي نوټ سره دَ ګل محمد صاحب دَ نبي صوابۍ "دَ فرنګيانو دَ تهذيب مظاهرې" 11 اپرېل 1939ء "زمونږ ګرفتاري اؤ قېد" دَ غلام جان صاحب دَ قاسم کلي 11 جون 1939ء (دَ 36 نه 40 مخونه)

هم دا رنګ که دَ غم خبرونه دي که دَ ادب اؤ سياست، وطن، ملکي اؤ بېن الاقوامي خبرونه هم دَ ابتدائي اطلاعي رپورټونو سره سم دَ "رپورتاژ" کړه وړه اؤ سره هم لري لکه دَ سرحد خبرونه، دَ هندوستان خبرونه، دَ جرمني خبرونه، دَ اټلي خبرونه اؤ دا رنګ دَ ټولې نړۍ خبرونه دَ پښتون دَ مخ غازه ده چې څه خو نېغ په نېغه دَ خبرونو تر عنوانه صحافتي انداز کښې راغلي دي اؤ ځينې حالات

اؤ واقعات بیا یا خو دَ "تننی دنیا" دَ سرلیك لاندې دَ ماسټر عبدالکریم دَ ساده اسان اؤ دَ امروزه محاوره اؤ متلونو شعرونو سره سم خوندور نثر کښې دَ هغوي دَ خپلو مشاهداتو سره لیکلي شوي دي یا ئې دَ پښتون مجلې دَ نورو لیکونکیو لکه دَ ممتاز علي خان صاحب دَ بنو یا دَ ارباب محمد اسلم خان شرر دَ امباډېر دَ "بخري" تر عنوانه په ازاد متې لیکلی شوی اؤ لکه دَ "لېوني فلسفي" (غني خان) دَ "ګډې وډې" دَ طنز و مزاح سره اؤ کړه وړه هم لري.

بیخي هم دغه رنګ چې "پښتون" کښې باچا خدان دَ جېل نه رالېږلو کومو خطونو دَ چاپ کؤلو اراده کوي نو سر کښې ئې نوټونه لیکي:

دَ "پښتون" مجلې داسې ډېر لیکونه چې دَ رپورتاژ رنګونه لري. دَ تفصیل اؤ اجمال نه ئې ژغورنه وشوه خو هر کله چې دَ "پښتون" بیا اجراء وشوه اؤ محترم ولي خان ئې مسئول مدیر اؤ میر مهدي شاه مهدي باچا پکښې مدیر وه ، ورسره اجمل ختټك محمد لطیف وهمي، پروفېسر جهانزېب نیاز اؤ مرتضٰی خان شاهین مرستیال شامل وو نو دغه ګڼو کښې دَ مهدي باچا "دَ غټو مجرمانو ډائري" چې دَ "یو قېدي" په نامه به ئې لیکله چې دَ تفصیل لړ غونډې اجمال ئې دا دی: اول قسط اووه ورځنی "پښتون" جلد 1، شمېره 1، 1 اکتوبر نه 8 اکتوبر 1989ء. دوېم قسط 9 اکتوبر نه 16 اکتوبر 1989ء پورې، 11 – 12 مخونه، درېم قسط دَ 17 اکتوبر نه 24 اکتوبر 1989ء پورې، 15 – 16 مخونه، څلورم قسط دَ 25 اکتوبر نه 31 اکتوبر 1989ء پورې، 17 – 18 مخونه، پینځم قسط دَ یکم نومبر نه 8 نومبر 1989ء پورې، 9 – 10 مخونه، شپږم قسط 9 نومبر نه 16 نومبر 1989ء پورې، 9 اؤ 11 مخونه

"زه اؤ پښتون" دَ عبدالغفار خان باچا خان "زما ژوند دَ جدوجهد نه اخذ شوی" اداریه "مشال" مشموله "پښتون" پېښور 1 اکتوبر نه 8 اکتوبر 1989ء. یاد دې وي چې دې اداریې پسې دَ "شذرې" په حېث "پښتون" رساله دَ تاریخ په رڼا کښې دَ "ادارې" له خوا لیکلې شوې ده اؤ په هغې کښې دَ پښتون دَ 1928ء نه تر 1947ء پورې درې ځله اجراء اؤ بندېز لیکلی دی اؤ بیا دَ باچا خان اؤ ولي خان په ډېرو کوششونو په اکتوبر 1989ء کښې په څلورم ځل جاري شوې ده. (4 مخ) حال دا دی چې اوس کوم "پښتون" مجله دَ باچا خان مرکز پېښور نه دَ رحمت شاه سائل په ادارت کښې شروع شوې ده په هغې کښې څلورم دور لیکلي دي چې سم نه دي.

"هري پور جېل اؤ سیاسي قېدیان" یو خدائي خدمتګار (شاید دا هم دَ مهدي شاه باچا لیك وي) 9 اکتوبر نه 16 اکتوبر 1989ء پورې، (14 مخ)

"دَ بابا دَ څنګ ملګري" دیار خان خاموش (اوسنی روښان یوسفزی) پښتون، 25 اکتوبر نه 31 اکتوبر 1989ء پورې، (دَ 30 نه 32 مخونه)

"چپاوونه" عبدالغفار خان (نامه ورسره نه ده لیکلې شوې خو دَ مدیر په یادګیرنه کښې ئې تذکره

شوې ده) یکم نومبر نه 8 نومبر 1989ء (3 تا 5 مخونه)
"هېر به مې نه شي" فضل رحیم ساقي، هم دغه مأخذ (18 مخ)
"چې ئې هر قدم..." سقراط (دا دغه دور کښې دَ محمد لطیف وهمي فرضي نامه وه اؤ افسانې به ئې دَ "رېحان" په فرضي نامه لیکلې) هم دغه مأخذ (19 – 20 مخونه) دا دې هم یاد وي چې هم دې شماره کښې رفعت شاهین دَ "تننی دنیا" (چې دَ باچا خان په وخت کښې به ماسټر عبدالکریم لیکله. دَ دوي ځینې لیکونه دَ (ع . ك) په نوم هم چاپ شوي دي) تر عنوانه عالمي خبرونه لکه "افغانستان، اریټیریا، سوډان، لیبیا اؤ مراکش"باره کښې دَ صحافیانه رپورټونو په صورت کښې لیکلي دي. (دَ 15 نه 16 مخونه) ورپسې شماره کښې 9 نومبر 1989ء دَ 5 نه 7 مخونو پورې تننی دنیا کښې دَ سعودي عرب، ناپېئیلې هېوادونه، چین اؤ نمېبیا متعلق تفصیلي خبرې رپورټونه درج دي.
"کور وداني اؤ ادبي محفل" مفلس دراني (دا دَ شبقدر دَ رحمت شېر رحمت دَ ورونړو دَ ودونو دَ مشاعرې رپورتاژ دی) هم دغه مأخذ (29 تا 31 مخونه)
"دَ سپو په اروا" لیك (خط) پلوشین باچا (دَ لندن نه) پېشکش: م . ر . شفق 17 نومبر 1989ء (29 نه 32 مخونه) دې خط کښې دَ لندن دَ ژوند ژواك اؤ نورو قباحتونو اؤ صفتونو دا لیك په رپورتاژ بدل کړې دی.
دَ دې ټولو رپورتاژونو دَ پښتون دَ مهدي شاه باچا دَ دور ګښې ګواه دي. اوس هم دَ پښتونخوا په ګڼو رسالو اؤ اخبارونو کښې دَ رپورتاژ په نوم لیکونه چاپ کېږي خو دَ دې لیك سینه دومره لویه نه ده چې خپل ځان کښې راځائې کړي ځکه ترې صرف نظر وکړی شه خو کوم رپورتاژونه چې ډېرو زیاتو مشهورو اؤ نامتو لیکونکیو لیکلي اؤ کتابي شکل کښې چاپ شوي دي یا دَ مجلو زینت ګرځېدلي دي په هغې کښې دا یو څو نومونه ډېر زیات مشهور اؤ دَ یادؤلو وړ دي:

- ✓ "دا زه پاګل وم" دَ اجمل خټك دَ زندان حالات اؤ واقعات دي. (1958ء)
- ✓ دَ ماسټر عبدالکریم جنازه، دَ اجمل خټك مشموله، رهبر پېښور ماسټر کریم نمبر، هم په دغه عنوان دَ فضل الرحیم ساقي صاحب رپورتاژ
- ✓ دَ بالغانو تعلیم یو انقلابي تحریك پکار دی نقیب الله خان شبنم دَ هنګو "پښتون" اتمانزی یکم ستمبر 1939ء (26 تا 29 مخونه)
- ✓ دَ لاهور افساناکه واقعه (اداره) میاشتنی "پښتون" (اتمانزی) اول دَ اپرېل 1940ء (دَ 13 نه 17 مخونه)
- ✓ دَ هندوستان دَ قومي جرګې درې پنځوسم سالانه اجلاس (اداره) اول دَ اپرېل 1940ء (اولنی ټوك) (10 تا 12 مخونه)
- ✓ تأثرات (27 اکتوبر) محمد نواز خاك خټك، پښتون، یکم نومبر 1945ء (12 تا 13 مخونه)

- ✓ "دوه ملکونه یوه قیصی" دَ ابراهیم جلیس دَ اردو رپورتاژ ترجمه دَ قلندر مومند
- ✓ لوئي پښتون باچا خان سره په دوره، ماسټر عبدالکریم (دَ ګل امام نه) اووه ورځنی "رهبر" پېښور، 15 اکتوبر 1957ء
- ✓ "دردیال" نالیدلی سوات دَ محمد نواز طائر (1965ء) (تانړه ملاکنډ ایجنسي)
- ✓ "تر اصحاب بابا" دَ مهدي شاه مهدي باچا (کنکوله/ واحد ګړې پېښور)
- ✓ "چورړې" دَ ماسټر عبدالکریم اُتمانزی، (دَ ولي خان سره دَ مدین دَ تګ راتګ اؤ هلته دَ حالاتو واقعاتو بیان دی چې په "رهبر" پېښور کښې چاپ شوی دی.)
- ✓ "دَ امب سفر" دَ نصر الله نصر (1946ء) (بر تاکال پېښور)
- ✓ "دَ چورړ سفر" دَ امیر حمزه خان شینواري (لواړګی)
- ✓ "دَ چکدرې نه تر درې" دَ کاکاجي صنوبر حسېن مومند (میاشتنی اسلم پېښور)
- ✓ "ګورِ غریبان" کاکاجي صنوبر حسېن مومند ، (دا دَ حافظ عبدالستار دَ اله ډنډ ډېرۍ اؤ دَ محمد اسلم خان شهید دَ عیدګاه بایزید خېل په شهادت لیکلی رپورتاژ دی چې اول په "اسلم" پېښور کښې قسط وار اؤ وروستو دَ یو وړوکي کتابګي په صورت کښې چاپ شوی اوس نایاب دی)
- ✓ "تهتره" دَ دوست محمد خان کامل مومند (سکندرپوره پېښور)
- ✓ "قېد و بند" دَ همېش خلیل (بر تاکال پېښور)
- ✓ "دَ کوهاټ نه لورالائي پورې" دَ ایوب صابر (کوهاټ)
- ✓ "ملکا" دَ حسن خان سوز (رهبر پېښور)
- ✓ "دَ تیراه سفر" دَ لطیف وهمي اورکزئ (پېښور)
- ✓ "ما په ګناهګارو سترګو دا هر څه لیدلي دي" دَ رشید علي دهقان (وزیرستان)
- ✓ "دَ پېښور نه تخت بهائي پورې" دَ لطیف وهمي اورکزئ
- ✓ "دَ زاخېلو په لور" دَ لطیف وهمي اورکزئ
- ✓ "دَ رښتین خبرې" دَ م – ر - شفق (مشتاق الرحمان شفق طورو مردان)
- ✓ "کتلی خوب" دَ جعفر خان اچکزي (کوئټه)
- ✓ دَ باچا خان په یاد کښې ماتمي دستوره، اقبال حسېن افکار (دَ مارګلې په لمن کښې دَ پښتو ادبي سوسائټۍ اسلام اباد)، اووه ورځنی "قیادت" پېښور، جلد نمبر 29 شمار نمبر 56-57، 9 فروري تا 24 فروري 1987ء
- ✓ "دَ ماسټر عبدالکریم ورځ، نثر له دَ ودې ورځ" خلیل فرهاد ، هم دغه مأخذ
- ✓ "دَ باګرام نه تر بولانه" دَ شمس الدین (مفلس دراني) رځړ چارسده (1992ء)
- ✓ "له مردانه تر مردانه" دَ محمد زبېر حسرت (1992ء) مردان

- "دَ حق چغه" بدر الحکيم حکميزی، بره درشخېله (سوات)
(دَ تحريك نفاذِ شريعت محمدي ﷺ دَ مجاهدينو اؤ فوځ تر مينځه په 1995ء کښې دَ شوې جګړې محرکاتَ، واقعات اؤ اثرات په ادبي رنګ کښې پېش شوي دي (چې افسانوي رپورتاژ ئې بللی شو) دَ ځان له پمفلټ په صورت کښې په اته مخونو چاپ دی، دَ چاپ تاريخ نه لري.)
- پيچ ببله، مهر اندېش، دري مياشتنی "ګلبڼ" مردان (څلورمه ګڼه) دسمبر 1998ء
- "جانان مې قطر ته روان دی" دَ طاهر اپريدي (کراچۍ) 2004ء
- "لاړ شه پېښور ته" دَ طاهر اپريدي (کراچۍ)
- "ځه چې ځو کابل ته" دَ طاهر اپريدي (کراچۍ)
- "ديدن ته دې ناوخته راغلو" دَ محمود اياز (لورالائي بوري) کوئټه
- "دَ سپين بولدك په لور" دَ حنيف خليل (سپينه ورۍ پېښور)
- "جنازې" دَ سيد صابر شاه صابر (غريب اباد بر تاکال) "دَ شاعرانو اديبانو دَ جنازو رپورتاژونه" (ياد دې وي چې صابر شاه اولنی ليکونکی نه دی چې دَ جنازو حال احوال ئې دَ خپلو مشاهداتو سره ليکلی دی، له ده وړاندې لکه چې وړاندې مو ولوستل "اجمل خټك صاحب" اؤ فضل الرحيم ساقي صاحب دَ ماسټر عبدالکريم دَ جنازې دَ سترګو ليدلی کتلی حال بيان کړی دی.)
- "ښکلی دی وطن زما" دَ سيد صابر شاه صابر (غريب اباد بر تاکال) (دَ رپورتاژونو مجموعه)
- "له باړې تر باړه ګلۍ" دَ سليم راز (سوکړ اشنغر)
- "فېضي په مردان کښې" دَ پير ګوهر، مشموله "ګوهريات" تاليف: افتاب ګل بڼ مردان 2009ء
- "ننداري" (دې کښې دوه رپورتاژونه "اوږد چکر" (دَ سوات) اؤ "ننداري" (دَ هزارې) شامل دي) دَ محمد زبېر حسرت (مردان 2010ء)
- "بلاک نمبر 28" دَ رياض تسنيم (کراچۍ)
- "ګلګشت" دَ ماښام خټك (کراچۍ)
- "دَ ډيلي تخت هېرومه" دَ امان اپريدي (کراچۍ)
- "دَ کابل سفر" دَ اسرار الرحمان اسرار دَ طورو (کراچۍ)
- "دَ وطن په ګلدرو کښې" دَ فېروز اپريدي
- "دَ يار دَ کلي دَ کوڅې مازيګر" دَ ګوهر نويد (مردان)
- "بخشالي وې جلال اٰباد ته به ځو" دَ م – ر - شفق (مشتاق الرحمان شفق دَ طورو مردان)
- "له کوتله تر کابله" دَ فېروز خان صادق (کوهاټ)
- "قافله چې دَ غمژنو وه روانه" هفت روزه هېواد پېښور، دَ محمد زبېر حسرت (مردان)
- "باچا خان پوهنتون اؤ غني خان کتابتون" دَ ډاکټر محمد زبېر حسرت (مردان) مشموله "مست

ملنګ غني خان" (2014ء)

- ✓ "له پېښوره تر سپين غره" دَ ډاکټر شېر زمان سيماب (تاڼه)
- ✓ "پښتانه بيا پښتانه دي" دَ طاهر بونېري (بونېر)
- ✓ "توتکي ياترا –له اشنغره تر سپين غره" دَ حيات روغاني (2016ء) (دَ وردګې اشنغر)

"دَ باچا خان پوهنتون الميه" (20 جنوري 2016ء) مشموله: درې مياشتنۍ تاتره، پېښور، دَ A.P.S اؤ B.K.U.C په غمژنو اؤ وينو لړليو داستانونو خصوصي نمبر

له دغه پورتنيو رپورتاژونو علاوه چې ماته د خپل تحقيق په دوران کښې نور کم رپورتاژونه تر لاسه شوي دي دَ هغې د تفصيل اجمال دا دی.

- ✓ "دَ بتګرام ادبي سفر" دَ ميا سهيل انتشار (روزنامه وحدت پېښور)
- ✓ "دَ کوئټې ادبي هلې ځلې" د حنيف خليل (هم دغه مأخذ)
- ✓ "ماته غوږ شه" د نورالبشر نويد دَ ادبي کالمونو اولنۍ مجموعه ده. دې کښې چې کوم کالمونه د رپورتاژ کړه وړه لري د هغه عنوانونه دا دي. "سريندرکور"، "بچې ستا کابل څنګه وه ؟" "د کابل کوتره والوته" "وقاره! افغانستان چېرته دی؟" (وحدت پرنټنګ پرېس پېښور 1994ء)
- ✓ "دَ درال باندې" دَ ضياء الدين يوسفری، مياشتنۍ مجله "مينه" سوات، اکتوبر-نومبر 2003ء
- ✓ 'دَ خدائي خدمتګارۍ سفر" دَ صابر شاه صابر
- ✓ "دوه لوې سفرونه" دَ صابر شاه صابر
- ✓ "جانانه! راشه په تيراه کښې رنګينۍ شوې" دَ صابر شاه صابر
- ✓ "دَ سپين جومات ته تر سپين جوماته پورې" دَ صابر شاه صابر (دغه دواړه رپورتاژونه په "دستار" انټرنېشنل مجه پېښور کښې قسط وار چاپ شوي دي)
- ✓ "د قصه خوانۍ د خونړۍ پېښې رپورټ (دوېم چاپ) ژباړه، سريزه او لمنې دَ عبدالشکور رشاد، مومند خپرندويه ټولنه پېښور، 1390هـ ش/ 2011ء (ياد دې وي چې دا دَ رپورتاژونو نه يوې ډډې ته د قيصه خوانۍ دَ خونړۍ پېښې په حالاتو او واقعاتو دَ حکومتي بيانونو او اولسي خبرو اترو رپورټونو ابتدائي اطلاعي شکل دی چې په کتابي صورت کښې چاپ شوی دی او دَ ډاکټر خان صاحب نامه پکښې محترم رشاد صاحب "عبدالجبار خان" په 17 مخ حاشيه نمبر1 کښې ليکلې ده چې سمه نه ده ځکه چې د هغوي خپله نامه خان صېب (صاحب) وه او دَ ډاکټرۍ کولو په وجه ورته د "ډاکټر خان صېب" نامه اخستې شوه).
- ✓ "دَ تاريخ پاڼه" (د قصه خوانۍ د خونړۍ پېښې واقعات او حالات دي چې په 1930ء کښې يو نامعلوم ليکونکې ليکلي دي او هم په دغه کال د لاهور په سټيم پرېس کښې په وړه کچه 20x30=16 کښې چاپ شوی او پېرنګيانو هم په دغه کال ضبط کړی او په برېټش ميوزيم

لائبريري لندن کښې ئې خوندې کړې وه چې په کال 2011ء کښې ډاکټر خالد خان خټک پښتونخوا ته راؤړه اؤ ما د ښاغلي پروفېسر ډاکټر فضل رحيم مروت په وساطت د پښتو اکېډمۍ کوئټې جنوبي پښتونخوا په مجله "ليکنې" کښې چاپ کړې ده۔

- ✓ "دَ تانده ډېم په غاړه" د فېروز خان صادق دستار انټرنېشنل پېښور اکتوبر-نومبر 2013ء
- ✓ "دَ کامل ورځ" د قمرالزمان قمر مشموله "ظهورونه" د کاکاجي ظهور ازاد قريشي، وحدت پرنټرز پېښور اپرېل 2000ء (ياد دې وي چې هم دغه ادبي رپورټ په روزنامه مشرق پېښور 1992ء کښې دَ "يومِ کامل" تر عنوانه دَ شاه جهان صابر په نامه چاپ شوی چې وروستو ئې خپله ترجمه هم کړې ده او دَ "يوم کامل" په نامه ئې دَ کاکاجي په ظهورونه کښې هم شامل کړی دی۔
- ✓ "دَ سوات په لور" دَ قاري ډاکټر محمد اسلام ګوهر مشموله، "تحقيقي کرښې" پېښور عامر پرنټرز اېنډ پبلشر مۍ 2014ء
- ✓ "ستونزې او اُميدونه" (دَ قبائيلي سيموسفر) چې دَ سفري رپورتاژ غوره نمونه ده. "پښتون رابطه" اسلام اباد، اپرېل 2014ء
- ✓ "دَ وفا مينې او ښکلا په لور" دَ اقبال حسين افکار دی چې دَ ګڼو ليکونو مجموعه ده، رپورټونه، رودادونه او رپورتاژونه هم لري. دَ کلچر ډيپارټمنټ پېښور صوبه خېبر پښتونخوا له خوا په 2016ء کښې چاپ دی.

تر دې وخته غوره اؤ ښائسته رپورتاژونه دي. دوي کښې به اکثرو رپورتاژونو "سفرنامې" ليکلې شويدي خو دا سفرنامې نه دي اګر چې دَ سفر نامو رنګ روغن هم پکښې شامل دی. دراصل رپورتاژ اؤ سفرنامه دَ يوه صنف دوه نامې دي. په دې چې دواړه يو بل ته ډېر نزدې دي خو فرق پکښې په تکنيکي لحاظ صرف دومره دی چې سفرنامه کښې ليکونکی دَ مختلفو مقاماتو نه تېرېږي اؤ چې څه هم ويني نو خپل ليك کښې ئې راولي. تاريخ، جغرافيه، ثقافت (دود دستور، کلتور، رسمونه، رواجونه) شخصيات، ملاقاتونه، خبرې اترې، رنګونه اؤ خوندونه هر څه پوره جُذيات نګارۍ سره بيانوي، خو دَ رپورتاژ ليکونکي سترګې چې دَ اولس دَ مخونو په ځائې په زړونو کښې څه ويني ګوري اؤ خپل زړه کښې ئې څنګه محسوسوي هغه اولس ته دَ يو تأثر په شکل کښې وړاندې کوي.

پروفېسر داور خان داود دَ سفرنامې اؤ رپورتاژ دَ يك رنګۍ اؤ مماثلت اؤ پښتو ته دَ راتګ خپل کتاب "څېړنه اؤ کره کتنه" کښې ليکلي دي چې:

> "دَ ګڼو نثري اصنافو په شان سفرنامه (travelogue) اؤ رپورتاژ (reportage) هم مونږ دَ يورپي اؤ خاص کر دَ انګرېزي ادب نه اخستي دي. دې اصنافو ته دَ ټولو نه وړومبی فرانسيسانو توجه ورکړې وه. اوس دا دَ ټول عالمي ادب يوه برخه ګرځېدلې ده. دا حقيقت دی چې سفرنامه اؤ رپورتاژ يو بل سره ډېر نزدې تعلق لري ځينې

خصوصیات ئې مشترك هم دي ځکه ئې یو ځائې ذکر کؤلی شي".(۲۵)

لکه چې دَ دوارو صنفونو دَ نامو نه هم څرګنده ده. په سفرنامه کښې دَ سفرنامه نګار دَ پاره سفر شرط دی خو دَ رپورتاژ لیکونکي دَ پاره دغه شرط نشته ځکه چې رپورتاژ په ځائې دَ شوې یوې واقعې سره تعلق لري. دې سلسله کښې نوموړی وړاندې لیکي چې:

"رپورتاژ که هر څو سفرنامې سره ورته والی لري خو که وکتی شي نو دا دَ دې نه یو بیخي بیل صنف دی، سفرنامه پېښې شوې پېښې خوندي کوي خو په رپورتاژ کښې لیدلي کتلي حالات اؤ واقعات بیانولی شي دَ رپورتاژ اؤ سفرنامې دَ لیکلو طرز بیل بیل دی". (۲۶)

زما تر فهمه دَ رپورتاژ دوه قسمونه دي یو هاغه رپورټونه چې صحافیان ئې دَ اخبار په مېز (ډسك) جوړوي اؤ دَ اخبار خبټه پرې ډکوي اؤ بل هاغه رپورټونه چې وروستو دَ ادبي، علمي اؤ فکاهیه رپورتاژونو شکل واخلي چې رپورتاژ نګار پکښې دَ واقعیت اؤ خارجیت سره سره دَ خپل داخلیت سره هم شامل کړي ځکه چې دَ لیکونکي خپل خیال، سوچ اؤ یو نقطه نظر وي اؤ تر څو چې ئې خپل لیك په دغو توکو ښائسته کړی نه وي نو هغه به ښه اؤ غوره رپورتاژ ونه لیکلی شي. ښاغلی سحر یوسفزی "ادب څه دی؟" دوېم چاپ 1980ء کښې لیکي چې:

"رپورتاژ یو ډېر نازك ادبي صنف دی په دې کښې دَ افسانې خوند، دَ سفرنامې علم، دَ انشایې تخیّل اؤ دَ خیالاتو لنډې اوږدې چپې وي".(۲۷)

سفرنامه لکه دَ ناول اوږده اؤ رپورتاژ لکه دَ افسانې مختصر وي. په نورو لفظونو کښې به داسې ووایو چې دَ سفرنامې جولۍ خوره وره ارته بیرته پراخه اؤ وسیع وي اؤ دَ رپورتاژ چوکاټ دَ دغې برعکس ډېر وړوکی اؤ لنډ تنګ وي خو بیا هم یو ښه اؤ غوره لیکونکی پکښې خپل مخصوص اسلوب کښې په مختصره پېرایه کښې ډېر څه ځائېؤلی شي دا چې دَ پښتونخوا په سیمه ځینو ختیځ پوهانو خبریالانو اؤ انتظامي افسرانو رپورتاژونه لیکلي دي. په دغو لیکونکیو کښې سر ونسټن چرچل (Sir Winston Churchill)اؤ کپتان راورټي (Captain Raverty) وتلې نامې دي. دَ چرچل لیك "ملاکنډ فیلډ فورس" اؤ دَ "راورټي سوات 1857ء" چې شهباز محمد پښتو ته را اړولي دي. دغه رنګ 1927 Life among the Pathans (Khattaks) Buster goowing اول چاپ اؤ 1975ء دوېم چاپ راولپنډۍ چې ترجمه ئې دَ ژوند دَ پښتنو خټکو تر مینځه محمد سعید خادم خټك نومبر 2016ء کښې چاپ کړې ده. بلکې زمونږ زړو اؤ زلمیو لیکونکیو خو دا صنف دومره ښه کړی دی چې دَ یو مختصر غوندې غزل په رنګ ئې خپلو رپورتاژونو کښې هم ګڼې تجربې کړې دي اؤ دَ زړو روایتونو بدلولو هڅه کښې ئې زاړه چوکاټونه مات کړي دي اؤ هاغه هر څه ئې پکښې بیان کړي دي چې یوه زمانه کښې دَ نه بیانولو وو. دې سلسله کښې اول زه دَ خودستایۍ اؤ خود نمایۍ یا نګرسیت له

رویه خپل رپورتاژ "له مردانه تر مردانه" اؤ بیا دَ ښاغلیو محمود اٰیاز، "دیدن ته دي ناوخته راغلو" دَ طاهر اپریدي "جانان مې قطر ته روان دی" اؤ دَ زلمیو سره ځوان اؤ دَ زړو سره زوړ ښاغلي سلیم راز "له باړې تر باړه ګلی" غوره رپورتاژونه په دلیل اؤ ثبوت کښې دَ سند په طور پېش کؤلی شم. دَ دې وېنا سره چې زمونږ دا موجوده رپورتاژونه هاغه ټول رپورتاژي خاصیتونه لري اؤ که نه دَ کومو چې رپورتاژ لیکونکیو اؤ په رپورتاژ دَ لیکونکیو محققینو اؤ ناقدینو په مقالو اؤ تنقیدي مضامینو اؤ مقالو کښې ذکر راغلی دی اؤ هغوي دَ دې توکو تاکید دَ رپورتاژ نګارۍ دَ غوره والي دَ پاره کوي.
دغه رنګ دَ ښاغلي شمس بونېري (وکیل) "دَ زندان رڼا" (نومبر 2012ء) اؤ دَ سهېل فدا "دَ دربهم ژوند په لټون" (دَ یو بې ګناه قېدي دَ ژوند حالات 2013ء) هم دَ ښو رپورتاژونو نمونې دي چې په کتابي شکل کښې چاپ شوي دي
زما دې مجموعه "رپورتاژونه" کښې دَ دې یوې مقدمې نه پرته دَ ښاغلي ګل محمد بې تاب صاحب دَ رپورتاژونو رپورتاژ نومې لیکنه اؤ زما "نولس" لیکونه چې زه ورته رپورتاژونه وایم، شامل دي. شاید زما لوستونکي زما دې رائې سره متفق نه شي خو دا زما خیال دی اؤ ما له خپله خیاله څوك هم نه شي منع کؤلی چونکې دې مجموعه کښې ځینې خطونه هم دَ رپورتاژ په زمره کښې ما شامل کړي دي اؤ په دې دلیل چې:

> "خبری مکتوب سو فی صد رپورتاژ نہیں لیکن رپورتاژ ایسی رپورٹ کو کہتے ہیں جس میں لکھنے والے کے محسوسات اور تاثرات بھی شامل ہوں۔ یہ ایک ادبی صنف بھی ہے۔ سفرنامے عموماً رپورتاژ کی ذیل میں آتے ہیں۔ فرق یہ ہے کہ مکتوب ایک ایسا رپورتاژ ہوتا ہے جس میں لکھنے والا اپنے محسوسات اور تاثرات شامل کر سکتا ہے، لیکن صحافی معروضیت سے زیادہ دور نہیں جاتا۔ پھر اس کے محسوسات اور تاثرات اخبار کی پالیسی سے ہم آہنگ ہوتے ہیں۔ مثلاً اگر ایک اخبار اسی سیاسی جماعت کا ہے تو اس کے نامہ نگار اپنے مکتوبات میں مخالف جماعتوں کی سرگرمیوں کو تنقیدی نقطہ نظر سے بیان کریں گے، تعریفی انداز میں نہیں۔ ایک خاص رپورتاژ لکھنے والے پر کوئی پابندی نہیں ہوتی"۔(۲۸)

دا رپورتاژونه دي که رودادونه دي یا دَ تکل انداز اؤ کړه وړه لري یا چې دَ خط په شکل کښې لیکلی شوي دي اؤ که دَ یوې دستورې دَ سترګو لیدلی کتلی حال مې په خپله شاعرانه پېرایه کښې پوره ادبي صداقت سره دَ خپل ما في الضمیر څرګندؤلو سره سم بیان کړی دی اؤ نوم مې ورله هډو "رپورتاژونه" ایښی دی اؤ وخت په وخت مې دَ زړه غبار ایستی دی اؤ دا رنګ مې دَ واقعاتو اؤ حالاتو په ترخو کښې دَ خپل فکر و نظر اؤ تخیّل خواږه ګډ کړي دي اؤ تاسو ته ئې دَ یوې مجموعې په شکل کښې دَ وړاندې کؤلو هڅه کوم. زه خپل عمل اؤ کار و زیار کښې تر کومه حده کامیاب یم. دَ دې اندازه به مې درانه لوستونکي لګوي ځکه چې دا رپورتاژونه که ډېر زاړه نه دي ولې دومره نوي هم

نه دي چې زه دې پکښې دَ خېبر پښتونخوا دَ اوسنيو حالاتو اؤ واقعاتو په تناظر کښې دَ مردان ښار په مينځ کښې دَ ستي پوليس تانې ته مخامخ کچهرۍ باندې دَ ترهه ګرو اؤ رخنه ګرو دَ بمونو ګوزارولو اؤ دَ ډزو کولو اؤ په نتيجه کښې ئې دَ ديارلسو شهيدانو اؤ دَ شپېتو نه زياتو ژوبلو کسانو وينې وينې، سلګۍ سلګۍ اؤ اُهونه اُهونه ننني (6 ستمبر 2016ء) احوال بيان کړم چې څومره کورنۍ تباه شوې. دَ چا پلار، دَ چا ورور، دَ چا خاوند اؤ دَ چا دَ سترګو تور پکښې شهيد اؤ ژوبل شو. څومره ښځې کونډې شوې؟ څومره پېغلې دَ خپلو ارمانونو سر ته ودرېدې؟ څومره جونه ورارې شوې اؤ څومره مېندې بُورې شوې؟ خو مردان دې تل ودان وي اؤ دَ مردان په اولس دې شاباش اؤ اٰفرين وي چې په داسې ناوړه حالاتو کښې هم خپل ورونه، عزيزان اؤ ياران دوستان يواځې نه پرېږدي اؤ دَ هر قسمه لاس امداد ورسره کوي. په ژوند، ځان اؤ مال ئې برکت شه چې هر وخت له يوه بله قربان وي.

زه په دې خبره کښې هېڅ باك نه محسوسوم چې ووايم په اُردو ژبه کښې به په ډېر رپورتاژونه ليکلي شوي وي اؤ په انګرېزۍ ژبه کښې به که دَ اُردو ژبې نه زيات نه وي نو ډېر کم به ترې هم نه وي ليکلي شوي. دغه شان پښتو ژبه هم دَ هېڅ يوې ژبې نه په هېڅ قيمت کمه نه ده چې په دې کښې هم که دغه مذکوره رسالې وکتی شي نو معلومه به شي چې زښتو ډېرو ليکونکيو به رپورتاژونه ليکلي وي چې دَ ځينو مثال مونږه په دې مقدمه کښې پورته ورکړی دی اؤ ډېر به رانه پاتې شوي وي. دا خبره هم بايد وکړم چې پښتو ژبه اؤ ادب کښې دَ پښتو څانګې پېښور پوهنتون نه ملګري اسرار اتلؒ "پښتو ادب کښې رپورتاژ نګاري - يوه تحقيقي اؤ تنقيدي مطالعه" عنوان لاندې دَ پي اېچ ډي مقاله ليکلې ده اؤ ډګرې ئې پرې اخستې ده. ښاغلي زرياب يوسفزي پرې يو ټرم پېپر (Term Paper) ليکلی دی اؤ که له دې علاوه که پرې افغانستان کښې پښتو ژبه کښې څه کار شوی وي يا دَ جنوبي پښتونخوا دَ کوئټې دَ بلوچستان پوهنتون پښتو څانګې نه که څه اکېډمك کار شوی وي اؤ يا بيا دَ علامه اقبال اوپن يونيورسټۍ اسلام اباد پاکستان دَ "پاکستاني ژبو اؤ ادبياتو دَ څانګې" نه دَ ايم فِل يا پي اېچ ډي په سطح کوم تحقيقي اؤ تنقيدي کار سر ته رسېدلی وي هغه زما له نظره نه دی تېر شوی اؤ که شوی وی اؤ زما له نظره تېر شوی وی نو ما به ئې په دې خپله وړه غونډې مقاله (چې زما دَ "رپورتاژ" مقدمه ده) کښې خامخا ذکر کړی وه . الله دې وکړي چې داسې اغلې اؤ ښاغلي پيدا شي چې په دېو موضوعاتو دَ زړه له کومي کار وکړي اؤ دَ پښتو جولۍ پرې درنه کړي اؤ دَ پښتو شاړه مېره پرې ګلستان کړي.

زما دې کتاب "رپورتاژونه"کښې به ځينې ليکونه دَ رپورتاژونو په تعريف پوره خېژي اؤ ځينې به دَ رودادونو اؤ شايد چې ځينې ليکونه په دې دواړو اصنافو پوره ونه خېژي خو بيا هم ما دَ رپورتاژونو په نامه راغونډ کړي اؤ ستاسو په وړاندې اېښې دي. ستاسو خوښه چې دې له څه نامه ورکوئ. زه به ستاسو دَ تعميري سوچ تر مخه معياري اؤ اصلاحي تنقيدونو ته سترګې په لار يم نه کلانکاري ذهن

اؤ تخريبي خرافاتو اؤ واهياتو ته.
دَ دې کتاب اؤ خصوصاً دَ مقدمې په راجوړولو کښې زه دَ پښتونخوا مطالعاتي مرکز باچا خان پوهنتون چارسده دَ ډاکټر شائسته پروين، بدر الحکيم حکيم زي، فقير محمد فقير، ارشد سليم، انعام الله انعام اؤ خپلو ټولو ادبي دوستانو شکريه ادا کوم چې ما سره ئې تل مينه لرلې ده اؤ په ادبي کارونو اؤ هلو ځلو کښې ئې زما مرسته اؤ ملاتړ کړی دی اؤ زما ملا ئې ټپولې ده.
خصوصي طور سره دَ ښاغليو ګل محمد بېتاب اؤ رشيد احمد صاحبانو ډېره زياته شکريه ادا کوم چې زما دا رپورتاژونه ئې په مينه ولوستل اؤ په پښتنه جذبه ئې پرې دَ خپلو خيالاتو څرګندؤنه وکړه.
دَ اېکسپرټ ګرافکس دَ ښاغلي جنّت ګل دَ کمپوزنګ دَ پاره هم اؤ دَ اياز الله ترکزي دَ اعراف پرنټرز مالك هم ډېره زياته مننه کوم چې دا کتاب ئې ستاسو تر لاسونو په ډېر ښائسته ډول سينګار درورسولو.
الله دې دوي ټولو لره ما سره دَ دې احسانونو احسنه جزا ورکړي.

حوالې

۱. Oxford advance learners dictionary

۲. وېبسټر نيو ورلډ ډکشنري اف دي امريکانا لېنګوېج

۳. Merriam-Webster

۴. ډکشنري . کام

۵.(اُردو کا اوّلین رپور تاژ (مجموعہ مقالات یلدرم سیمینار علی گڑھ مئی 1981ء))

۶. (عادل رشید، پیش لفظ "خزاں کے پھول" 1948ء)

۷. (نقوش افسانہ نمبر ستمبر اکتوبر 1952ء صفحہ 187)

۸. (اُردو رپور تاژ نگاری، دہلی 1977، ص719)

۹. (مقالہ اُردو ادب آزادی کے بعد

۱۰. (رپور تاژ اور اُسکا موضوع، شمیم احمد: مشمولہ اُردو نثر کا فنی ارتقا، مرتبہ: ڈاکٹر فرمان فتح پوری)

۱۱. (خیابان، پشاور یونیورسٹی شعبہ اُردو اصناف سخن نمبر 1994، صفحہ 95)

۱۲. (انور سدید، اُردو ادب کی مختصر تاریخ، لاہور، عزیز بک ڈپو طبع اوّل 1991ء، طبع پنجم 2006، 612، صفحہ 609، ڈاکٹر اعجاز حسین "افکار" کراچی۔ اگست 1957ء صفحہ 55)

۱۳. همدغه ،مخ ۶۱۰

۱۴. همدغه

۱۵. (حسرت محمد زبېر ، اولسي ادبي جرګه- تحقيق اؤ تنقيد ، دَ ادبي دوستانو مرکه مردان، اول چاپ 1998، 217 مخ)

۱۶. همدغه،مخ ۱۷۷،۱۷۸

۱۷.(انور سدید ، اُردو ادب کی مختصر تاریخ نه په اختصار ترجمه شه)

۱۸. همدغه

۱۹. همدغه

۲۰.(داستانِ تاریخ – رپورتاژنگاری، ڈاکٹر ظہور احمد اعوان، الوقار پبلیکیشنز لاہور، 2004ء نه په اختصار)

۲۱. همدغه

۲۲. همدغه

۲۳. همدغه

۲۴. عبدالغفار (پښتون اتمانزی، 11 اپرېل 1939ء، 10 – 11 مخونه)

۲۵.(داور خان داود ، (پروفېسر) مشموله "څېړنه اؤ کره کتنه" (دَ مقالو مجموعه کښې مقاله "دَ سفرنامې سفر اؤ دَ رپورتاژ رپورتږ" پېښور 2003ء ، 245 مخ)

۲۶.هم دغه مأخذ 262 مخ

۲۷.(سحر یوسفزے (حبیب الرحمان) "ادب څه دی؟" پېښور (دوېم چاپ) 1980ء، 196 مخ)

۲۸.حجازی مسکین علی ڈاکٹر ، ''مکتوبات نگاری''، مقتدره قومی زبان، اسلام آباد ، 95، ص 1998پاکستان، طبع دوم